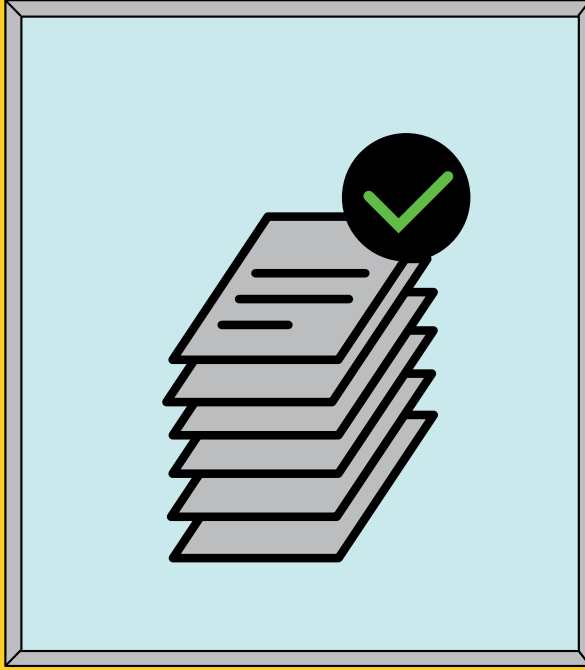

Yeni Medya Araştırmalarında ETİK BAKIŞ AÇISI VE UYGULAMALAR

Editörler

Mutlu Binark & Ergin Şafak Dikmen

Yeni Medya Araştırmalarında
ETİK BAKIŞ AÇISI
VE UYGULAMALAR

Editörler

Multu Binark & Ergin Şafak Dikmen

Yeni Medya Araştırmalarında ETİK BAKIŞ AÇISI VE UYGULAMALAR

Temmuz 2020

ISBN 978-605-80007-3-5

Yazarlar: Arif Ayten
Beren Kandemir
Hasan H. Kayış

Editörler: Mutlu Binark ve Ergin Şafak Dikmen
Kapak tasarımı ve sayfa yerleşimi: Ergin Şafak Dikmen
Font EB Garamond - SIL Open Font License v1.10

Yazıların hakları yazarlara aittir
Tüm içerik Atıf-Gayri Ticari-Aynı Lisansla Paylaş 4.0 Uluslararası
(CC BY-NC-SA 4.0) altındadır.

Alternatif Bilişim Derneği,
Dikmen Caddesi No:220-B/8 Çankaya/Ankara
+90 312 230 1560 bilgi@alternatifbilisim.org
<http://www.alternatifbilisim.org>

NETlab Yeni Medya Araştırmaları Laboratuvarı,
Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Cebeci Yerleşkesi 06590 Cebeci / Ankara
bilgi@netlab.media - <http://netlab.media>

eKitap Mikro Sitesi: <https://netlab.media/yeni-medya/arastirma-etik>

Yeni Medya
Araştırmaları
Laboratuvarı

İÇİNDEKİLER

Takdim.....	4
Faruk Çayır	
Neden İnternet ve Yeni Medya Araştırmalarında Araştırma Etiği Gerekli?	5
Mutlu Binark & Ergin Şafak Dikmen	
1. Farklı Etik Yaklaşımlar: İnternetteki Her Şey Kamusal Mı?	9
Arif Ayten	
2. Yeni Medya Araştırmalarında Bilgilendirilmiş Onam: Kapsam ve Örnek Uygulamalar.....	34
Beren Kandemir	
EK 1 ve EK 2 Bilgilendirilmiş Onam Örnekleri.....	49
3. Fabrication/Yeniden Üretim Gereği.....	58
Hasan H. Kayış	
EK 3 - Instagram Çalışmasında Yeniden Üretim Örneği.....	86

TAKDİM

Günümüzde yeni medya ortamlarının hızlı yayılımı, bireylerin bu ortamları kullanmaya gönüllü katılımı ve benimsemesi, toplumsal yaşamı, üretim ve tüketim pratiklerini birçok yönden etkilemiştir. Tabi ki bu değişimden bilimsel ve akademik üretim biçimleri de etkilenmiştir. Bu durum kimi zaman bilimsel çalışmaları kolaylaştırmak ile birlikte, yeni medya alanındaki araştırmalarda etik, özel hayat, mahremiyet, gizlilik gibi birçok sorunsalı da beraberinde getirmiştir.

İnternet ve sosyal medya platformları akademik araştırmalara büyük bir kaynak ve veri hazinesi sunmaktadır. Ancak bu platformlar çoğu zaman kamusal bir ortam olarak düşünülse de, bu alanda yapılan bilimsel araştırmalarda kamusal alanın ve öznenin, teknolojik bakış açısı ile dijital bir nesne olarak yeniden üretildiğine tanık oluyoruz. Bilinen kamusal alan/özel alan teorilerinin ve tanımlarının da bu anlamda gözden geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkıyor.

Tam da bu tartışmaları odak noktasına alan ve alanda yapılan araştırma çalışmalarına katkı sağlama düşüncesiyle “Yeni Medya Araştırmalarında Etik Bakış Açısı ve Uygulamalar” kitabı ortaya çıktı. Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. F. Mutlu Binark ve Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi öğretim üyesi Dr. Ergin Şafak Dikmen’in editörlüğünü yaptığı kitap, genç araştırmacılar Arif Ayten, Beren Kandemir, Hasan H. Kayış’ın konuya ilişkin yürüttükleri titiz çalışma ve irdelemelerin, yeni alternatifler üretme çabasının ve işbirliğinin sonucudur. Tüm yazarlara ve editörlere teşekkürler. Bu çalışmanın ortaya çıkmasına ön ayak olan ve iş birliği yaptığımız NETlab Yeni Medya Araştırmaları Laboratuvarına da ayrıca teşekkür ediyoruz.

Alternatif Bilişim Derneği olarak, bilgi ve iletişim teknolojileri ile yeni medya alanında gerçekleştirilen araştırmaların elektronik kitap olarak basılmasının ve herkesin erişimine açılmasının; akademik alanla sınırlanmış bilginin, daha geniş toplumsal bir zemine yayılması açısından önemli bir çaba olduğunu düşünüyoruz. Bu girişimlerimizin, Sivil Toplum Örgütleri ve Akademik iş birliği çerçevesinde, genç akademisyenlerin araştırma bulgularının daha geniş bir çevreye yayılmasını ve paylaşımını hızlandırırken, akademik yayınlara erişimin önündeki temel engellerin kısmi de olsa aşılmasını sağlayacağını bir kez daha belirtmek istiyoruz. Bizlerle bilgi ve birikimlerini paylaşan ve emeği geçen herkese teşekkürler.

Alternatif Bilişim Derneği Adına
Av. Faruk Çayır
16 Haziran 2020 Ankara

ÖNSÖZ

NEDEN İNTERNET VE YENİ MEDYA ARAŞTIRMALARINDA ARAŞTIRMA ETİĞİ GEREKLİ?

Mutlu Binark & Ergin Şafak Dikmen

Bu derleme kitap çalışması Hacettepe ve Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitülerinde yürütülen Yeni Medya Sosyolojisi ve Yeni Medya Araştırmalarında Yöntem ve Teknikler doktora derslerindeki tartışmaların bir sonucu. Genç araştırmacılar, başvuru niteliği taşıyan bu çalışmayı bu derslerin akabinde hazırladı. Alternatif Bilişim Derneği ve Ankara Üniversitesi NETlab Yeni Medya Araştırmaları Laboratuvarına da çalışmanın kitaplaştırılmasına destek verdi, okuduğunuz bu yayını iş birliği ile hazırladı.

Neden İnternet ve yeni medya araştırmalarında araştırma etiği konusunda bir çalışma hazırlandı diye soracak olursanız, dünya ve Türkiye akademisi yeni medya ve sosyal medya platformlarını giderek araştırmalarının odağına almakta. Türkiye akademisinde İnternet ve yeni medya araştırmalarında araştırmacının etik pozisyonu ve araştırma öznelerine yönelik etik tutum konusunda sınırlı sayıda çalışma söz konusu (Binark, 2005; Markham ve Buckhanan, 2015; Tunç, 2018; Binark vd. 2017). Oysa, giderek daha fazla sayıda yüksek lisans ve doktora tezinde ağ dolayımı iletişim pratiklerinin ve sosyal medya platformlarının araştırmaların odak noktası haline gelmeye başladığını gözlemliyoruz. YÖK Tez kataloğuna veya Ulakbim DergiPark’a bakıldığında, yeni medya başlıklı yayınların sayısındaki artışı da görebilmek mümkün.

İnternet Araştırmaları Derneği “İnternet Research: Ethical Guidelines 3.0” yönergesinde, İnternet ve yeni medya araştırmalarında büyük veri analizi

nedeniyle yeni bir evreye girildiğini belirtirken, verinin sahipliği meselesini de odağa alarak, bu konuda yeni bir tartışma başlattı (2019). İnternet ortamlarında ve sosyal medya platformlarında kullanıcının anonimden nonim olma durumuna geçişi, kişisel verilerin korunması ile ilgili olarak dünyada ve Türkiye’deki yasal mevzuatın giderek gelişmesi, araştırmacıların bu ortamlarda ele aldıkları olgularda “özne”nin etik ilkeler temelinde korunmasına yönelik farkındalıklarının artmasını gerekli kılmaktadır. Özellikle feminist araştırma etiğinden beslenen bakış açısı, bu ortamlarda elde edilen verinin “insan öznesinin” bir uzantısı olduğunu bize sürekli anımsatır. İnternet ortamlarında ve sosyal medya platformlarında metin veya görsel olarak karşılaştığımız verilerin bu anlamda “özne” ile bağı, araştırmacının araştırmasında etik ilkeleri yeniden gözden geçirmeye çağırır.

Folklor/Edebiyat Dergisi’nde 2015 yılında İnternet Araştırmaları Derneği’nin “Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları” başlığıyla Türkçeleştirilerek yayınlanan yönergesi, 2019 yılındaki toplantıda güncellenmiştir. Buchanan’ın da belirttiği üzere, çevrimiçi ortamlarda yapılan araştırmalarda etik sürekli ve sürekli tekrar tanımlanmalı ve güncelenmelidir (Buchanan 2011’den aktaran Tunç, 2018:187). Çünkü hali hazırda kullandığımız sosyal medya platformlarının mimari yapısı sabit değildir, güncellenmekte ve değişmektedir. Algoritmaların opak yapıları nedeniyle kullanıcıların arayüzeydeki kullanım pratikleri ve bu kullanım deneyimlerini “veri” olarak inceleyen araştırmacıların çalışmaları da etkilenmektedir. Buradaki temel mesele, platformların insanların kullanım deneyimlerini, paylaşımları üzerinden değer üretmesidir. Tıpkı platformlar gibi, araştırmacılar da platformardaki kullanıcıların verilerini kendi soruları ve sorunlarına yanıt bulmak için kullanır. Burada araştırma etiği devreye girer. Markham’a göre, bir araştırmada sadece etik kurallara uymak yeterli değildir; araştırma sürecinde karşılaştığımız etik sorunları yazmak, paylaşmak gereklidir (Tunç, 2018:188). Ağ mimarisinin değişen yapısı kadar, farklı kültürlerdeki

özel/kamusal alan ayrımına yönelik etik algısı, akademi ortamının egemen kültürü de araştırma etiğini etkilemektedir. Bu tartışmalar temelinde, İnternet Araştırmaları Derneği'nin yönergelerinden beslenerek burada kamusal/özel alan ayrımı, kullanıcı verilerinin “insan öznesi” olması, bu nedenle onanmış rızanın araştırmacı tarafından temin edilmesi gerekliliği ve insan öznesinin korunması için “veri”nin yeniden üretilmesi üzerine yeni bir bakış açısı serimlenmektedir.

Arif Ayten, İnternet ve yeni medya araştırmalarında etik neden gereklidir ve etik bakış açısı hangi tartışmaları içerir konusunu ele alırken, Beren Kandemir içeriğe değer katan kullanıcılardan neden onanmış rıza alınması gerektiğini açıklamakta ve onanmış rıza örneklerini sunmaktadır. Hasan Kayış ise, kullanıcıya zarar vermeme ve kişisel verilerin korunması ilkesi temelinde “fabrication” (yeniden üretme) kavramını odağa alarak, araştırma etiğinde yeni bir bakış açısını bize tanıtmakta ve örneklemekte. Hiç kuşkusuz, İnternet ve yeni medya araştırmalarında etik tartışması buradaki tartışmalar ile sınırlı değil: anonim kişilerin de mahremiyetinin korunması, araştırma öznelerinin incinebilir konuma sahip olmaları durumu, paparazzi tarzı araştırmaların sahaya verdiği zarar, sıradan insanlar ile kamuya mal olmuş kişileri araştırma arasındaki fark, büyük veri ve algoritmalar, araştırma verilerinin nasıl toplanacağı, saklanacağı ve ikincil kullanıma açılması, bulguların nasıl sunulacağı, araştırmanın sonunda tanımlanmamış risklerin ortaya çıkması ve farklı kültürlerdeki etik algısı ele alınması gereken önemli konulardır.

Bu çalışma, İnternet ve yeni medya araştırmalarındaki güncel durumdan beslenerek hazırlanmış ve aynı zamanda çoklu ortam içeriklerini bulunduran bir mikro site (<https://netlab.media/yeni-medya/arastirma-etik/>) ile desteklenmiştir. Web sitesi bu e-kitabın siber uzamdaki dijital uzantısı olarak tasarlanmıştır. Bu çerçevede çalışma kapsamında yürütülen panelin videolarına ve kitabın devamı niteliğindeki bilimsel faaliyetlere yine bu site üzerinden

erişilmesi için dijital bir zemin oluşturulmuştur. Genç araştırmacılar, [Alternatif Bilişim Derneği](#) ve [NETlab](#)'ın iş birliği ile şekillenen bu emeğin, araştırma etiğini beslemesini, konuya ilişkin yeni araştırmaların ve tartışmaların devamının gelmesini diliyoruz.

Kaynakça

AoIR (2019). Internet Research: Ethical Guidelines 3.0. Erişim için:<https://aoir.org>.

Binark, M. (2005). İnternet'i ve/ya Bilgisayar Dolayımı İletişim Ortamını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları. İnternet, Toplum, Kültür. (Der.) Mutlu Binark ve Barış Kılıçbay. Ankara: Epos. 177-190.

Binark, M., Yalçın, H., Karataş, Ş., ve Çomu, T. (2017). Sosyal Bilimler Araştırmalarında Veri Etiği Politikası: Sosyal Medya Ortamlarından Veri Toplanması. Sosyoloji Divanı. 101-127.

Markham, A., ve Buchanan, E. (2015). Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları. (Çev. Y. Özdemir). Folklor/Edebiyat, Sayı 83. 411-431.

Tunç, S. (2018). Yeni Medya Ortamlarında Araştırma Etiği ve Özdeşünümsellik. Yeni Medya Çalışmalarında Araştırma Yöntem ve Teknikleri, (Der.) Mutlu Binark, İstanbul: Ayrıntı, 3.baskı, 171-201.

BİRİNCİ BÖLÜM

FARKLI ETİK YAKLAŞIMLAR: İNTERNETTEKİ HER ŞEY KAMUSAL MI?

ARİF AYTEN

Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Ana Bilim Dalı
Doktora Öğrencisi

Etik, felsefenin doğuşu ile birlikte var olmuş bir kavramdır. Etik kelimesinin kökeni Antik Yunan’a kadar dayanmaktadır. Davranış normları, ahlâki kodlar bütünü olarak ele alınabilen etik kavramı tanımında ve yaklaşımlarında yıllardır süren farklılıklar bulundurmaktadır. ‘Etik’ sözcüğü bazen ahlâk anlamında, yani; belirli bir grupta, belirli bir zamanda, kişilerin birbirleriyle ilişkilerinde değerlendirmelerini ve eylemlerini belirlemede temel olan davranış normları sistemleri anlamında kullanılmaktadır. Bunlar yazılı olmayan norm sistemleri, ya da belirli bir zamanda, belirli bir kültürde neyin ‘iyi’ neyin ‘kötü’ olduğuna ilişkin norm sistemleridir, dolayısıyla kişilerin genel olarak neleri yapmaları, neleri yapmamaları gerektiğini dile getiren değişik ve değişken sistemlerdir. Bu ahlâk normlarını, etik değerlerle karıştırmamak gerekir. Bu karışmayı, bunun günlük yaşamda yarattığı sonuçları önlemek için, yazılı olmayan norm sistemlerini ‘ahlâk normları’ (Kuçuradi, 2003: 7-9) olarak tanımlayan Ionna Kuçuradi, etik sözcüğünün yazılı normlar bütünü anlamında da kullanıldığını vurgulamıştır; “Başka bağlamlarda ‘etik’ sözcüğü, bir yazılı normlar bütünü, bir grup insanın belirli amaçlarla oluşturduğu norm bütünlüğü anlamında kullanılıyor. Böyle belgeler/kodlar, o amaç için türetilmiş normlardan ve/veya mevcut normlar arasından seçilmiş, konsensüsle kararlaştırılmış ve ‘evrensel’ olarak geçerli

kılınmak istenen belgelerdir” (Kuçuradi, 2003: 7-9). Günümüzde, etik denilince, en yaygın anlamıyla akla gelenin meslek etiği olduğunu vurgulayan Kuçuradi, kamusal alanda insanların nasıl muamele etmeleri ve nasıl muamele görmelerinin talep edildiği normlar bütünü olarak meseleyi ele alıp, etik hakkında genel bir çatı oluşturmaktadır (2003: 7-9).

Tarihsel süreç içerisinde ‘erdem’, ‘iyi’ gibi kavramlara ulaŐmayı hedefleyen etik, günümüzde kamusal alandaki davranışlar için temel oluşturan bir biliş haline gelmiştir. Diğer bir deyişle, etik felsefi kuramsal boyuttan, davranıŐsal olarak gözle görülür bir boyuta evrilmiştir. Bu evrilme süreci sonucu günümüzde belli bir meslek grubuna ait profesyoneller için uyulması gereken standartlar olarak anlam kazanmıştır. Bunun yanı sıra, bilimsel çalışmalarda etik boyutun sağlanması için farklı bir yaklaşım/bakiŐ açısı gerekmektedir. Bilimsel çalışmalarda uyulması gereken standartların yanı sıra araştırma öznelerinin hassasiyetleri de dikkatte alınmalıdır (Binark vd., 2017).

Bilimsel araştırmaların gerek insan öznesine gerekse hayvan deneklere zarar vermemesine önemle dikkat edilmelidir. Bilimsel çalıŐmalardaki etik kaygıların ve normların ortak çıkıŐ noktası budur. İnternet üzerinden yapılan bilimsel araştırmalarda çalışılan öznelerin gündelik hayatına zarar vermeyecek Şekilde araştırmaların yapılması önemle üzerinde durulması gereken husustur. Mesleki kodlardan ziyade araştırma öznelerinin zarar görmemesi meselenin temelini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda bu bölümde, tepeden inmecili kurallar yığını olmaktan ziyade araştırmacılara yol gösteren öneriler olarak etik bakiŐ açısının önemi vurgulanmaktadır.

Günümüzde geliŐen teknolojiler ve buna bağlı olarak yeni çalışma alanların ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu alanlarda ne çalıŐılacağı ve nasıl (yöntem ve araştırma teknikleri) alıŐılacağı araştırmacıların üzerinde fikir yürüttükleri konulardır. Bu noktada yeni konular ve yeni tekniklerin yanı sıra, yeni etik kaygıların da ortaya çıktığının farkında olunması gerekmektedir. Bu

çalışmada, internet temelli araştırmalarda dikkat edilmesi gereken etik kaygıların ne olduğu ve nasıl bir düşünce anlayışı ile bu sorunların ele alınması gerektiğine ilişkin giriş niteliğinde bir çerçeve çizilecektir.

Bu amaç doğrultusunda, internet araştırmalarında etik tartışması yapılacak olunursa; araştırmacıların hepsi mesleki etik kodların uygulanmasının yükümlülüğü altındadır. Bunlar yayın, alıntı, intihal vb. konulardır. Araştırma konusunun verdiği motivasyon ile araştırmacılar çoğunlukla üzerinde çalıştıkları öznelerle zarar verdiklerinin farkında dahi değildirler. İnternet ortamlarında özel ve kamusal arasındaki sınırların silikleşmesi araştırmacılara ‘erişilebilen veriyi kullanmak etikdir’ algısını yaratmaktadır. Burada bu algının yanlış ve araştırma öznelerinin mahremiyet hakkının olduğunun altı çizilmektedir. Araştırmacılara, kullanıcılardan alacakları her türlü veri için onanmış rıza edinmeleri gerektiği, araştırma öznelerinin günlük yaşamının zarar görmesini engellemek için anonimleştirme, özneye ulaşılmasını sağlayacak verinin gizlenmesi gibi hususlar hatırlatılmalıdır (Binark vd., 2017).

İnternet ortamlarında erişilebilen her şeyin araştırmada kullanılabileceği algısı, internet bağlamli ortamların kamusal alan olduğu algısına dayanmaktadır. İnternet ortamlarının kamusal alan olup olmadığı halen devam eden bir tartışmadır. Bahsedilen ortamları kamusal alan olarak kabul etsek dahi kamusal alanda var olan her şey kamuya ait değildir. Örneğin; kamusal bir alan olan sokak ya da cadde de yürüyen bir bireye ait olan şeyler kamuya değil o şahsa aittir. Bunun farkındalığını kazanmak önemlidir. Bu ve bunun gibi konuları detaylı bir şekilde ele alacak bu bölümde; ‘Kamusal alan – Mahrem alan’, ‘Yeni Medya ortamlarında kamusal alan – Mahrem alanların ne oldukları ve karşılıkları’, ‘İnternet araştırmalarında, araştırma etiği’, ‘Özne’, ‘İnternet temelli araştırmalardaki farklı etik yaklaşımların neler oldukları’ gibi konular sırayla ele alınacaktır.

Kamusal Alan – Mahrem Alan

Antik Yunan’a kadar dayandırılan kamusal alan kavramı¹, tarihsel süreç içerisinde dönem ve koşullarına göre farklılıklar göstermiştir. Öz bir biçimde ele alınacak olunursa; Kamusal alan demokratik toplumların temeli ve koşulu olarak eylem ve söylem alanıdır. 1962’de Jurgen Habermas’ın ortaya koymuş olduğu kamusal alan tanımı 1980’ler de yaygınlık kazanarak kamusal alan tartışmalarının dayanak noktası olmuştur. Habermas’a göre; devlet ile mahrem arasındaki ara form olan kamusal alan için iki unsur gerekmektedir. Birincisi sınıf diğeri ise mekândır. Habermas’ın kamusal alanın da sınıf burjuva sınıfıdır. Mekân ise kahvehanelerdir. Kahvehanelerde oturarak romanlar üzerinden konuşmalar yaparak ortaya çıkan ‘edebi kamusal alan’, gazetelerin ortaya çıkması ile ‘politik kamusal alana’ evrilmiştir. Edebi kamusal alan, insanlara düşünme yetisi kazandırırken, gazeteler üzerinden politikleşen kamusal alan ise eleştirel düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu süreçlerden sonra kapitalist üretim ilişkilerinin egemen olduğu devlet yapısında kamusal alanın içi boşalmış ve sadece söylem olarak kalmıştır (Habermas, 2010). Habermas’ın açıklamış olduğu kamusal alan, herkese açıktır. Katılım serbesttir. Buraya ulaşılmanın koşullarının devlet tarafından sağlanması gerekmektedir. Burada toplumsal yararın dışına çıkılmadığı sürece her konu konuşulabilir (Habermas, 2010). Bu bağlamda kitle iletişim araçlarıyla ilgili özellikle ilk dönem liberal kuramlara (kamuoyu oluşturma, gündem belirleme, vb.) bakıldığı zaman medyanın yeni bir kamusal alan olabilme özelliği gözlemlenmektedir. Geleneksel medya ve yayıncılığı ilk başta kamusal fayda gözetiyormuş izlenimi yaratsa da mesele eleştirel bir bakış açısıyla incelendiğinde geleneksel medyanın aslında kâr etmek amacıyla

¹ Kamusal Alan Dersleri - Prof.Dr. Serdar Öztürk:

<https://www.youtube.com/watch?v=ttjps6nxLbU&list=PLe9GYdYgxNfirbU7zL38yRoVoA6WwIBT>.

yayınlar yaptığı gözlenebilmektedir. Ancak bu durum geleneksel medyanın kamusal alan olabilme özelliğini yitirdiğini göstermez. Geleneksel medyanın yeni medyaya evrilmesi ile denetimin ve kontrolün azalması, yurttaşların burada özgürce kanaatlerini beyan edebilmeleri için alanı oluşturmuştur. Teknik erişim sorunları göz önüne alınmazsa (internete bağlanabilme, laptop-akıllı telefon tablet gibi teknik aletlere sahip olabilme) yeni medyanın özellikle web 2.0 ortamlarının özgür bir kamusal alan oluşturduğu söylenebilir.

Web 2.0 ile etkileşimli hale gelen medya metinleri (hem görsel hem de yazılı) kolektif zekâ ile oluşturulmaya başlanmıştır. Günde bir kere çıkan gazeteler, saat başı televizyonlarda yayınlanan haberlerin yerine anlık saniyelik güncellenen haber portalları ortaya çıkmıştır. Böylelikle bireylerin bilgi edinme süreçleri hızlanmıştır. Ayrıca iki aşamalı iletişimden dört ² aşamalı akışa geçilmiştir. Bunlarla beraber etkileşim içinde olan internet kullanıcıları kendi aralarında gruplar (sanal topluluklar) oluşturmaya başlayarak yeni bir örgütlenme süreci başlatmışlardır. Toplumsal fayda amacı gütmeyen sadece oyun ve eğlence amacıyla dahi olsa da internette gruplar, topluluklar yani ‘dijital kabileler’³ ortaya çıkmıştır. Bu dijital kabileler günümüzde sivil toplum örgütleri gibi faaliyetler göstermeye başlamışlardır. Son dönemde dünyadaki toplumsal hareketlere bakıldığında, özellikle yeni medya üzerinden örgütlenmiş oldukları görülmektedir. İspanyadaki 15M Olayları, İran Yeşil Devrimi, Wall Street İşgali, Arap Baharı, Gezi Parkı Eylemleri bunların en bilinen örnekleridir. Özellikle enformasyonun hızı ve çokluğu, yurttaş

² Geray, H. (2019). *Medyanın Yeni Ekonomisinde Kurumsal İletişim: Gazeteler, Televizyonlar, Reklamcılık ve Halkla İlişkilerde Dijital Dönüşüm*. Ankara: Ütopya Yayınevi.

³ Varnalı, K. (2013). *Dijital Kabilelerin İzinde*. İstanbul: Mediacat Yayıncılık.

gazeteciliğinin ve kullanıcıların içerik üretmesi gibi unsurlardan dolayı yeni medyanın, Antik Yunan'dan daha özgür, daha çok temsil edilirliği olan bir kamusal alan inşa ettiği gözlenmektedir. Tarihsel süreç içerisinde kamusal alandaki 'yurttaşlık'ın 'netdaşlığa' evrildiği söylenebilir. Ancak iktidarların internet erişimini çeşitli şekillerde sınırlandırılmaları⁴, yankı odaları⁵, algoritmaların işleme mantığı⁶ ve yeni dijital eşitsizlikler gibi olgular yeni medya ortamlarının kamusal alan potansiyelini giderek kısıtlamaktadır. Bu çalışmada ana sorun, internet ortamlarının kamusal alan olup olmadığını tartışmak değildir. Ancak internet temelli araştırmalarda ortamın, kamusal alan olup olmadığı hususu araştırmacı tarafından tarihselliği ve bağlamı içinde göz ardı edilmemelidir.

Modernleşme ile önem kazanan mahrem⁷ alan ise; "kişilerin yalnız başına kalabildikleri, istedikleri gibi düşünüp davranabildikleri, başkalarıyla hangi yer, zaman ve koşullarda ne ölçüde ilişki ve iletişim kuracaklarına bizzat kendilerinin karar verebildikleri bir alan ve bu alan üzerinde sahip olunan hakkı ifade eder. Sadece bir kimsenin, kendi hayatının başkalarıyla ne ölçüde paylaşacağını belirleme hakkına sahip olduğunu ifade eder" (Yüksel, 2003).

İnsanın, modernleşme ile tebaadan bireye evrilmesi mahrem alanın önemini arttırmıştır. Modernleşme ile yaşanan tarihsel ekonomik ve siyasi süreçlerin

⁴ Hellmeier, S. (2016). The Dictator's Digital Toolkit: Explaining Variation in Internet Filtering in Authoritarian Regimes. *Politics & Policy* 44:6, 1158-1191.

⁵ Narin, B. (2018). Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi. *Selçuk İletişim*, 11 (2), 232-251.

⁶ Binark, M. (2017). Algoritmaların Yarattığı Yankı Odaları ve Siyasal Katılım Olanakları veya Olanaksızlığı. *Varlık Dergisi*, Sayı 1317, Haziran, 19-23.

⁷ Mahrem alan: 'özel yaşam alanı' ve 'gizlilik alanı' anlamlarını kapsayan bir alanda kullanılmıştır (Yüksel, 2003).

sonunda temel bir hak olan mahremiyet, tehditlerini de beraber getirmiştir. Bu tehditleri genel olarak üç (3) başlık altında toplayan Westin'den aktaran Mehmet Yüksel bunları şu şekilde ifade etmiştir. “kendini ifşa etme (self-revelation), merak (curiosity) ve gözetleme (surveillance)” (Yüksel, 2003). Bunlara tek tek bakacak olursak; “Mahremiyete yönelik birinci tehdit kaynağı, kişinin kendisini ifşa etmesidir. Mahremiyet, her zaman başkaları tarafından saldırıya uğramaz; aynı zamanda bizzat kişinin kendisi tarafından da ihlal edilebilir. Kişiler, çevrelerinde bulunan kimselere, kendileri hakkında yapılan ifşaatlarla özel yaşam alanlarını oldukça sınırlandırabilmektedirler.... İkinci tehdit kaynağı olarak merak, esasında evrensel bir insani eğilimdir. Bu eğilim, yoğunluğu bireylere ve kültürlere göre büyük ölçüde değişmekle beraber, bütün toplumlarda bir dizi önemli işlev görür. Farklı tecrübelerin yaşanmasına, bilginin dolaşımına, grup ve topluluk normlarının gelişmesine katkıda bulunması, bu işlevlerinden sadece birkaç tanesidir. Alışılmış biçimleri içinde merak, aile, komşuluk ve örgüt hayatının bir parçası olarak işler. Bu çerçevede merak, kişilerin herhangi bir sosyal çevrede nelerin vuku bulduğunu, nelerin kişinin özel yaşam alanına veya mahrem alanına ilişkin olarak gizli kaldığını bilme isteğini ifade eder.... Mahremiyete dönük tehdit kaynaklarından üçüncüsü olan gözetleme, temel sosyal kontrol araçlarından biridir. Ana-babalar çocuklarını, öğretmenler öğrencilerini, ustabaşılar çalışanların, dinsel önderler müritlerini, polisler sokaklar ve diğer mekanları, devlet kuruluşları vatandaşların mevcut düzene uyumlarını izler. Çok eski dönemlerden beri özgürlük tarihinin merkezi temalarından biri; bireyleri ve grupları, kendi iradelerine karşıt olarak gözetim altına almak ve onların dinsel, siyasal ve ekonomik güçleri üzerine sınırlar koymak olmuştur” (Yüksel, 2003: 181-213).

Burada araştırmacıların dikkat etmesi gereken husus, mahrem alanın internet ortamlarındaki karşılığıdır. Bu konu üzerinde iyice düşünülmesi, ona göre

davranılması gerekmektedir. Daha önce de söylenmiş olduğu üzere, bu çalışma tepeden inmecî kurallar bütününden ziyade, bu bölümde belirli bir biliş düzeyi inşa etmek hedeflenmektedir. Bu izlekte, burada yeni medya ortamlarında mahrem alan şunlar denilerek sınırlı ve eksik bir çerçeve çizilmekten kaçınılmıştır. Mahrem alanın kültürlere ve bireysel farklılıklara göre değişiklik göstermesi, yeni medya ortamlarının sürekli devinim içinde olması mahremiyet ile ilgili tüm keskin tanımları geçersiz kılar. Araştırmacıların burada dikkat etmesi gereken en temel husus çalışılan öznelerle zarar vermeme ilkesinde gösterilecek hassasiyettir. Onların araştırma sürecinde her ne olursa olsun zarar görmesinin önüne geçilmelidir. Bu bağlamda çalışılan öznelere ya da gruplar ne kadar hassas, incinebilir ve kırılgan ise, o kadar özen gösterilmelidir. Araştırmacıların dikkat etmesi gereken diğer husus ise onanmış rızanın alınması gereğidir. Çalışılan özne veya gruplar kendileri hakkında verdikleri enformasyona rıza göstermelidir. Bu temel tartışma ışığında, yeni medya ortamlarında bireye ait her şey bireyin mahremidir denilebilir. Birey sahip olduğu tüm enformasyonun denetim hakkına sahip olmakta ve bu enformasyonun nasıl, nereye aktarılacağına hangi bağlamlar da kullanılacağına karar verme hakkına da sahiptir.

Gri Bir Alan- Yarı Kamusal Alan (Semi Public Sphere)

Yarı kamusal alan (semi-public sphere)⁸ tartışmaları şimdiye kadar fiziksel mekânlar üzerinden yapılmıştır. Özellikle feminist kuramda eleştirel bakış açısı ile ele alınan yarı kamusal alan kavramı, erkek egemenliğinin kurduğu cinsiyet rejiminde kadınların kamusal alanda var oluşlarını yeniden

⁸ Ünlü., Ç. Y. (2019). Yarı-Kamusal Alanda Kadın Deneyimlerine Etnografik Bakış. *Fe Dergi* 11(2), 38-50.

değerlendirmiştir.⁹ Mekânsal alanları kısıtlandırılmış kadınların, hem üretim süreçleri hem de sosyalleşme için özel alanlarında açtıkları bir kamusal alan olarak değerlendirilen yarı kamusal alan kavramı; mahrem ve kamusal unsurları içinde barındırır. Bu durumu Funda Şenol-Cantek ev balkonları örneği üzerinden şöyle açıklamaktadır; “ ‘Balkona çıkma’nın akla getirdiği üzere balkon, evden çıkmayı sağlar. Ama balkona çıkan hâlâ evdedir, yani özel denilen alanın sınırları içindedir.” (Şenol-Cantek vd., 2017).

Fiziksel mekânlar üzerinden yürüyen ‘yarı kamusal’ alan tartışmalarının bu çalışmayı ilgilendiren kısmı niteliğidir. Daha önce de bahsedildiği üzere ‘yarı kamusal’ alan hem mahrem-özel alanı hem de kamusal alanı içeren bir ara formdur. Bu bakış açısından bakıldığında yeni medya ortamlarının tümü için ‘yarı kamusal’ alandır denilebilir. Araştırmacılar, araştırma öznelere bu duyarlılık ile yaklaşmalıdır.

Araştırmalarda ve İnternet Temelli Araştırmalarda: Araştırma Etiği

Etik, herhangi bir mesleği icra edenlerin belirlenmiş standartlara tabii olması ve uyması olarak tanımlanır. Etik genel başlığı altında araştırma etiği ise, bilimsel araştırmalarda etik ilkelerin uygulanmasını konu almaktadır. Başka bir deyişle, araştırma etiği araştırmacıların kendilerinde, çalışmaya katılan kişiler ve onların çevrelerinde, bilimsel ve diğer akademik araştırmalarla ilgili olarak karşılaşılan bir takım etik problemlerle ilgilidir. İnsan ve hayvanlar

⁹ Şenol-Cantek, F., Ünlütürk-Ulutaş, Ç., Çakmak, Ş. (2017). Evin İçindeki Sokak, Sokağın İçindeki Ev: Kamusal ile Özel “Ara”sında Kalanlar. *Kenarın Kitabı “Ara”da Kalmak, Çeperde Yaşamak*. Der. Funda Şenol Cantek (İstanbul: İletişim Yayınları, 121-159).

üzerinde yapılacak araştırmaların planlanması, uygulanması gibi konular, araştırma etiğinin konularıdır (Binark vd., 2017).

Bilim etiğinin tarihsel gelişim sürecine kısaca burada bakacak olursak; “Nürnberg Mahkemesi sonrasında yayınlanan Nürnberg Bildirisinde bu amaçla oluşturulan ilkelerden biri olarak gösterilebilir. Bildiride insanlar üzerinde yapılacak tıbbi araştırmalarda uyulması gereken ilkeleri kapsayan tanımlamalar bulunmaktadır (Uluoğlu, 2009; İskit, 2005). Benzer amaçlarla geliştirilen bir diğerk bildirge de Dünya Hekimleri Birliğı’nin 1964 yılında Helsinki’de toplanarak ‘insanlar üzerinde yapılacak tıbbi araştırmalarda uyulması gereken ilkeler’ (Nuremberg Kodları) üzerine yaptıkları tartışma sonunda kabul edip yayınladıkları ilkeleri kapsayan Helsinki Bildirgesidir. Belirli zaman aralıkları ile toplanan Dünya Hekimleri Birliğı, belirlenen ilkeleri gözden geçirerek, bildiriye yenilemektedir. Bu bildirgelerin sonuncusu 2004 yılında gerçekleştirilmiş ve yayınlanmıştır (Ülman, 2010). Konu hakkında Türkiye’deki girişimleri incelediğimizde Türkiye Bilimler Akademisi’nin 14 Aralık 2001 tarihinde yayınladığı Bilim Etiğı Basın Duyurusundaki temel etik ilkelerden bahsetmek mümkündür” (Aktaran: Binark vd., 2017: 101-127). Bahsedilen bildiri altı başlık altında toparlanmış olup şu şekildedir:

“Gerçeğey uygunluk: Veriler sadece bilimsel yöntemlerle yürütölen gerçek deney ve gözlemlerden elde edilir. Verilerin değerkendirilmesinde, yorumların ve kuramsal sonuçların elde edilmesinde bilimsel yöntemler dışına çıkılmaz. Bu yöntemlerle varılan sonuçlar saptırılamaz; elde edilmemiş sonuçlar araştırma sonuçları imiş gibi gösterilemez.

Bilimsel araştırmanın zarar vermemesi:
Araştırmanın deneklere zarar vermemesi, deneklerin olası

riskler konusunda açık şekilde bilgilendirilmesi ve deneye katılım kararının etki ve baskı olmaksızın özgürce alınması gerekir. Deneyin deneklere deney, yapanlara, çevreye ve insan sağlığına zarar vermemesi elzemdir. Hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalarda deney hayvanının gereksiz yere zarar ve acı görmemesi gözetilmelidir.

Sorumluluk ve haklar: Bilim insanları araştırma sonuçları ile ilgili olarak toplumu bilgilendirmek, olası zararlı uygulamalar konusunda uyarmakla yükümlüdürler. Kendi vicdani kanaatlerine göre zararlı sonuçlara ve onaylamadıkları uygulamalara yol açabilecek araştırmalara katılmamak bilim insanlarının hakkıdır.

Yazarlar: Araştırma sonuçları araştırmayı yapanların tümünün isimleriyle yayınlanır. Araştırmanın tasarlanması, planlanması, yürütülmesi ve yayına hazırlanması aşamalarında etkin katkıda bulunmamış kişilerin isimleri yazar isimleri arasına katılamaz.

Kaynak gösterme ve alıntılar: Bilimsel yayınlarda ya da genel kamuoyuna dönük olarak yayınlanan her türlü bilimsel yazı, derleme, kitap ve benzeri yayınlarda daha önce yayınlanmış veya yayınlanmamış bir çalışmadan yararlanırken, o çalışma bilimsel yayın kurallarına uygun biçimde kaynak olarak gösterilmelidir. Evrensel olarak tanınan bilim kuramları, matematik teoremleri ve ispatları gibi önermeler dışında, hiçbir yapıt tümüyle ya da bir bölümü ile izin alınmadan ve asıl kaynak gösterilmeden çeviri veya özgün şekilde yayınlanamaz.

Bilim insanı ve akademik etkinliklerde etik: Bilim insanı, akademik yaşamının bütün evrelerinde ve öğretim, yönetim ve akademik değerlendirmelere ilişkin görevlerde bilimsel liyakati temel ölçüt olarak kabul eder, etik kurallarının dışına çıkmaz ve bu kuralların dışına çıkılmasına göz yummaz. Eğitimin eksik verilmesi, kopyacılık, akademik ilerleme ve ödül jürilerinde bilimsel liyakat ölçütlerinin dışına çıkmak, kişileri kayırmak ve

benzeri davranışlar kabul edilemez (TUBA, 2015)” (Aktaran: Binark vd., 2017: 101-127).

Bu bildiri, bilimsel araştırmalarda genel etik çerçeveyi belirlemektedir. Türkiye’deki her bilimsel araştırmada etik ilkelerin belirlenmesi, uygulanması üniversitelerin etik kurulları tarafından sağlanmaktadır.

İnternet temelli araştırmalara bakıldığında, yukarıda bahsedilen etik ilkelerin yetersiz kaldığı konular ile karşılaşılmaktadır. Araştırmalarda ortaya çıkan bu gereksinimleri karşılamak için İnternet Araştırmaları Derneği (AoIR) ilk kez 2002 yılında “evrensel ve genel geçer bir normlar, ilkeler, pratikler ve kurallar bütünü dayatan tepeden inmeçi yaklaşımlar yerine; değişik ülkelerden farklı çalışma alanları ve ortamlarına sahip araştırmacıların gündelik pratiklerini dikkate alan tabandan tavana bir yaklaşım benimseyerek çeşitli kullanım esasları geliştirmek” (Markham ve Buchanan, 2015: 411-431) amacıyla toplanmıştır. Daha sonra bu kurul 2012 yılında “Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları (Ethical Decision-Making and Internet Research: Recommendations from the AoIR Ethics Working Committee, Version 2.0)”¹⁰ adlı bir metin yayınlamıştır. Son olarak 2019 yılında ise, “İnternet Research: Ethical Guidelines 3.0”¹¹ metni yayımlamıştır. İnternet ortamlarının statik değil, devingen olmasından dolayı etik karar alma yönerge ve ilkeler rehberini de sürekli güncellenme gereksinimi oluşmaktadır.

Türkçe çevirisi 2015’te Yeliz Özdemir’in tarafından yapılan “Ethical Decision-Making and Internet Research v.2.0” tepeden inmeçi kurallar bütününden ziyade internet araştırmalarında karar alma süreçlerinde ortak bir biliş

¹⁰ <https://aoir.org/reports/ethics2.pdf>.

¹¹ <https://aoir.org/reports/ethics3.pdf>.

oluşturmaya yöneliktir. Temel ilke olarak “insan hakları, bireysel özerklik, bireylerin himayesi, bireylerin güvenliği, kişisel çıkarların azami hale getirilirken kişisel zararların asgariye indirilmesi; ya da, en güncel ifadeyle kişilere saygı, adalet ve yardımseverlik gibi olgular” dan hareketle kaleme alınmış bu metinde internet araştırmalarında yol gösterici temel ilkeleri şu şekilde aktarılmıştır:

“ • Araştırmaya konu olan topluluk / yazar (author) / katılımcı hassasiyetleri ne kadar fazla ise, araştırmacının bu topluluğu / yazarı (author) / katılımcıyı koruma altına alma zorunluluğu da o kadar fazladır.

• Zarar olgusu ortam ve bağlama göre anlam kazandığından, etik ilkelerin evrensel bir şekilde uygulanmaları yerine, tümevarım yoluyla keşfedilmeleri daha olasıdır. Diğer bir deyişle, etik karar alma sorununa en iyi yaklaşım, herkes için geçerli olduğu düşünülen kalıp beyanlara uymak değil; gerçekçi/pratik değerlendirmeleri belirli ortamlara göre uygulamaktır. (Aristoteles bu durumu “pratik akıl” [phronesis] olarak ifade etmiştir).

• Tüm dijital bilgilerin bir noktada bireyleri içerdiği düşünülürse, insan özneleri üzerine yürütülen bir çalışmanın ilkelerini dikkate almak gerekebilir. Bu durum araştırma verilerinde kişilerin hangi noktada ve ne şekilde yer alacağına dair doğrudan bir kanıt bulunmasa da değişmez.

• Araştırmacılar etik kararlar alırken, (yazar, araştırma katılımcısı ve insan olarak) özne/birey haklarını, araştırmacının araştırma ve araştırmayı yürütme hakkından doğan sosyal

yararlarıyla dengelemek zorundadırlar. Farklı ortamlar itibariyle, özne/birey hakları, araştırmadan sağlanacak yararın üstünde bir noktada duruyor olabilir.

- Zaman zaman etik sorunlar ortaya çıkabilmektedir ve bu sorunlar araştırma süreçlerinin tasarım, yürütme ve yayınlanma adımlarını da kapsayan her aşamasında dikkate alınmalıdırlar.

- Etik karar alma süreci müzakereci bir sürece işaret eder. Bu sebeple, araştırmacılar süreç boyunca olabildiğince çok kişiye ve kaynağa danışmaladırlar. Danışılacak kişi ve kaynaklar arasında benzer tarzda araştırma yapanları, çalışmaya konu olan ortama aşina olanları, etik denetim kurullarını, hâlihazırda var olan etik esasları, araştırmacıların hem kendi alanında hem de diğer alanlarda yayınlanmış çalışmalarını ve eğer mümkünse yasal emsalleri saymak mümkündür” (Markham ve Buchanan, 2015: 411-431).

Türkçe’ye daha çevrilmemiş olan “Internet Research: Ethical Guidelines 3.0” (2019) ise, bildiriden ziyade daha detaylı bir el kitabı gibi hazırlanmıştır. Öncelikli etik normların ne olduğunu aktararak başlayan metin, temel etik yaklaşımları anlatarak devam etmiştir. Daha sonra internet araştırmaları için öneriler-ilkeler sunarak metin devam etmiştir (AoIR 3.0, 2019). Bu metin daha önce yayınlanmış olan 1.0 ve 2.0 ye atıf yaparak, bir araştırmacının aşamalarını anlatarak başlamıştır. Metin, araştırma deseni süreci kavramlarını açıklayarak büyük veri (big data) çalışmalarındaki onanmış rıza problemlerini tartışmaya açmıştır. Çalışılan öznelerin korunmasının ve bu durumun hassasiyetinden de bahsedilmiştir. Etik analiz için genel bir çerçeve çizen metin, konu ile ilgili temel yönergeleri ekinde sunmuştur (AoIR 3.0, 2019). İlkesel bir çatı olan 2.0

nazaran 3.0'ın daha detaylı bilgi vermeye özen göstermiş olduğu gözlenmektedir. Bunun yanı sıra 3.0'te farklı kültürlerin etiğe ilişkin kavrayışı da vurgulanmış ve farklı etik yaklaşımlar dile getirilmiştir.

Özne

Özne, sözlük anlamıyla, “Bir cümlede bildirilen işi yapan, yüklem bildirdiği durumu üzerine alan kimse veya şey, fail, süje” (Akalın, vd, 2009) olarak tanımlanmaktadır. Tarihsel süreç içerisinde insanın modernleşme ile tebaadan bireye evrilmesiyle, özne-iktidar ilişkisi ortaya çıkmıştır. Özne-iktidar ilişkisine yönelik olarak Foucault'nun düşüncelerini Çelebi şöyle aktarmaktadır; “Özne, iktidar-bilgi ilişkilerinin tam da ortasında durmaktadır. Özne, Foucault'ya göre, iktidar-bilgi arasındaki bu karşılıklı ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yüzdende iktidar bilgi sistemini çözümlemek öznenin arkeolojisini yapmak anlamına gelir. İktidar, özneler tarafından uygulanmayıp, iktidar, özneler üretmektedir. İktidar, bireyleri yaratmakta olup, merkezsizdir. Özne, Foucault'ya göre, iktidar-bilgi arasındaki bu karşılıklı ilişkinin ve onun tarihsel dönüşümlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır” (Çelebi, 2013: 512-523). Literatürde özne kavramı kapitalist sistem içinde yeniden üretim, iktidar ilişkileri ve faillik tartışmaları üzerinden ele alınmıştır. İnternet temelli araştırmalarda ise, kavram daha farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Öznenin bir birey olduğu ve birtakım haklarının olduğunun farkında olunmalıdır. Bunların yanı sıra öznelerin yeni medya üzerinden yapmış olduğu paylaşımların öznenin bir uzantısı-adeta habitus'unun parçası- olduğu unutulmamalıdır.

Yapılacak olan araştırmalarda, öznelerin onanmış rızası alınmalı, araştırmadan çekilme, unutulma gibi haklarının olduğu bilinmelidir.¹² Bunun yanı sıra özellikle hassas gruplara mensup öznelerin zarar görmemesi için verilere müdahale edebilme (fabrication¹³) gibi bazı bazı yeni araştırma araçları/olanakları araştırmacıların araştırma dağarcığında bulunmaktadır¹⁴. Bunun yanı sıra, araştırma bulgularının çalışılan öznelerle paylaşılması gerekmektedir. Çalışma sürecinde özne nasıl bir veri oluşturduğunun farkında olmayabilir; bundan dolayı öznelere nasıl bir veri oluşturdukları gösterilmeli ve araştırmaya katılmaktan vazgeçme hakları tekrar hatırlatılmalıdır. Hiçbir araştırmanın insandan daha önemli olmadığı araştırmacıların temel düsturu olmalıdır (Markham ve Buchanan, 2015).

Araştırma Sürecine Farklı Etik Yaklaşımlar

Faydacılık (Utilitarizm)¹⁵

Faydacılık, Jeremy Bentham tarafından 18.yy.’da sistematik bir düşünce haline getirilmiştir. Ekonomi, siyaset, hukuk gibi alanlarda etkili olan faydacılık, etik bir yaklaşım olarak da karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak, faydacı etik Anglo-Sakson (İngiltere- Amerika Birleşik Devletleri) coğrafyada etkin ve yaygın olan bir yaklaşımdır. Faydacılığın temeli; “soyutlamalardan, yüzeysel sonuçlardan ve mutlaklaştırılmış ilkelere kendini uzak tutma, akılcı düşünceyi değil, deneyci düşünceyi esas alma fikri üzerine inşa edilmiştir. Kurama karşı getirilen en önemli eleştiri, onun adalet ilkeleriyle örtüşmediğı

¹² Bilgilendirilmiş onam nasıl alınacağı İkinci Bölüm’de detaylı olarak açıklanacaktır.

¹³ Markham, A. (2012). Fabrication as Ethical Practice. *Information, Communication & Society*, 334-353.

¹⁴ Bu konu, Üçüncü Bölüm’de detaylı olarak tartışmaya açılacaktır.

¹⁵ Konu ile ilgili daha fazla bilgi edinmek isteyenler Walter Sinnott-Armstrong’un çalışmalarına bakabilir.

ve genel toplumsal iyilik uğruna belli bir grup insanın haklarının çiğnenmesini meşru gördüğü veya görebileceği yönünde olmuştur” (Macit, 2009: 89-91). Faydacı etik, soyut düşünmeden ziyade pratikler üzerine yoğunlaşır. Eğer bir bilgi fayda sağlıyorsa doğrudur düsturu ile yol alınır. Faydacı etik, internet ortamlarında var olan verinin kamusal olduğunu ve istenildiği şekilde kullanılabilir olduğu görüşünü savunur. Faydacı etik ile yukarıda aktardığımız bilgilerin araştırma süreçlerinde öznelere zarar verilmesi, kişisel haklarının ihlali gibi birçok unsuru ihlal edebileceği gözlenmektedir.

Deontoloji¹⁶

Deontoloji kelimesi Eski Yunanda görev (deon) ve bilim veya çalışma (logos) kelimelerinden türemiştir. Çağdaş ahlâki felsefede, deontoloji, hangi seçeneklerin ahlâki olarak gerekli olduğu, yasaklandığı veya izin verildiği ile ilgili normatif teorilerden biridir. Ahlâki eylemlerin doğruluğu veya uygunluğu üzerine odaklanan deontoloji, belli bir ilke ve yükümlülükler üzerinden hareket eder. Eylemlerin sonuçlarından ziyade niyetlerine odaklanması gerektiğini savunur. Deontolojik etikte iyiden ziyade hakka öncelik verilir (Macit, 2009). Özellikle üniversite etik kurullarının yayınladığı genelgeler ve kurallar bütünü bu etik yaklaşıma örnek olarak verilebilir. Fakat internet ortamlarının, platformların yapısının, özlüce dersek ağın mimarisinin sürekli değişim halinde olmasından dolayı internet araştırmalarında tepeden inmece kuralların işlevi sınırlıdır. Bunun yerine araştırmalar için etik bir biliş geliştirilmeli ve ona göre hareket edilmelidir.

¹⁶ Daha detaylı bilgi için : <https://plato.stanford.edu/entries/ethics-deontological/>.

İnternet Araştırmalarında Etik Bir Çatı: Erdem Etiği ve Feminist-Koruyucu Etik

Bu etik yaklaşım, araştırmacıların, araştırmalarında temel unsur olması gereken çalışılan öznelere zarar verilmemesi düsturunu benimsemiştir. İnternet Araştırmaları Derneği (AoIR) yayınlamış olduğu etik el rehberleri bu bakış açısı ile hazırlanmıştır. Bu bağlamda; internet araştırmalarında etik problemlerin-kaygıların neler olduğu hangi unsurlara göre değiştiği araştırmının desenine göre değiştiğinin altını çizmiştir. İnternet Araştırmaları Derneği'nin hazırladığı bu metin üç ana unsura vurgu yapar:

“İnsan Özneleri (Human Subjects) kavramı, kuralcı/düzenleyici modeller ile ortamların özgülüğüne vurgu yapan anlayış arasındaki diyalektik gerilime güzel bir örnek teşkil eder. Araştırma etiği kapsamında kullanılan ‘insan özneleri’ terimi, eski yıllarda tıbbi deneylere katılan kişilerin kötü muameleye maruz kaldığına dair verilen tepkilerden doğmuştur. Sosyal araştırma etiği açısından geçerliliğini koruyan yardımcı bir kavramdır; ancak aynı zamanda, insanlarla iletişime geçerken biyomedikal olmayan izleklerden yararlanan modeller ya da basılı metinleri irdelemek gibi insanlarla hiçbir şekilde ilişkide olmayı gerektirmeyen sorgulama modelleri için kullanışlı olmadığı gerekçesiyle uzun zamandır eleştirilen de bir kavramdır. Dünyanın değişik yerlerindeki düzenleyici organlar benzeri sorunlarla farklı düzeylerde iş gören etik değerlendirme kurulları oluşturarak başa çıkma yolları aramışlardır. Bu değerlendirme kurulları fikri temelde bazı araştırmaların etik değerlendirmeden muaf olmaları ya da en

azından sınırlı bir değerlendirmeye tabi tutulmaları gerektiğini savunmaktadır. Maalesef, ‘insan özneleri’ tanımı, kişilerin herhangi bir araştırmayı yönetmeden önce etik değerlendirme sürecinden geçip geçmemesinin gerekliliğini belirleyen bir turnusol kâğıdına dönüşmüştür. İnternet araştırmaları açısından, ‘insan özneleri’, çoğu web tabanlı araştırma ortamını tanımlamada hiçbir zaman yerinde bir kavram olmamıştır. Akademik toplulukların ‘insan özneleri’ ile tam olarak neyin kastedildiğine dönük tartışmaları farklı ve yetkin bakış açılarının varlığına işaret etmektedir. Terimi, önceden olduğu gibi basit ve yüzeysel bir şekilde tanımlamanın artık mümkün olmadığı noktada düzenleyici organlarla hemfikiriz. Akademisyenler topluluğu olarak, düzenleyici bir çerçeve dışına çıkıldığında ‘insan özneleri’ kavramının, zarar, hassasiyet, bireysel bilgi gibi diğer terimler kadar uygulanabilirliğe sahip olmadığını düşünüyörüz. Bu noktada araştırmacılara, ‘insan özneleri’ kavramını etkin ve eleştirel bir tartışmaya tabi tutmalarını tavsiye ediyoruz. Araştırmacıları bu şekilde teşvik etmemizin nedeni, İnternet araştırmaları bağlamında ‘insan özneleri’ kavramının ayrıntılandırılabilme ve kavramın yerini, neyin etik bakımdan zorlayıcı bir sorgulamaya tekabül ettiğini gösteren başka kavramlara bırakabilme olasılığıdır.

Özel/Kamusal Gizlilik kavramının bireysel ve kültürel tanımlamaları ile kavrama yönelik beklentiler muğlak, tartışmaya açık ve değişkendirler. Kişiler kamusal alanda boy gösterebilirler bile gizlilik konusunda güçlü algı ve beklentilere sahip olabilirler. İletişimlerinin özünü kamusal olarak tanımlamakla birlikte, iletişimin gerçekte olduğu özgöl

ortamların, bilginin üçüncü şahıslar tarafından kullanımı noktasında bazı sınırlamalar getirdiğine inanırlar. Veri toplayıcılar ya da arama motorları bilgiyi önceden planlananın aksine geniş kitlelerin erişimine sunmaktadırlar., Nissenbaum, “kişiler, bilgi akışının engellenmesini değil; bilgi akışının gereğine uygun olarak gerçekleşmesini umursarlar” demiştir (2010, s.2). 2002 tarihli İnternet Araştırmaları Birliği etik esaslar metninde de vurgulanmış olduğu gibi, gizlilik olgusu, beklentileri ve oydaşmayı dikkate almak zorundadır. Özel ve kamusalı keskin hatlarla ayrılabilen bir karşıtlıkmiş gibi resmeden sosyal, akademik ve düzenleyici tanımlar gündelik pratikler nezdinde artık geçerliliğini yitirmiştirler. Araştırmalar böylesi kaygan zeminlerde yürütüldükçe; herhangi bir oydaşma ve hatta oydaşma fikri söz konusu olmadıkça, Nissenbaum’un ortam bütünlüğü (contextual integrity) (2010) kavramı değerli bir inşa/yapı olarak ortaya çıkacaktır.

Veriler (Metin)/Şahıslar: Temel araştırma etiği sorunsallarından biri olan bireylik sorunu İnternet ile birlikte karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Avatar bir birey midir? Şahıslara ait dijital bilgi benliğin bir uzantısı mıdır? A.B.D kurallar sistemi içerisindeki en temel soru, çalışmalarımızı insan özneleri ile yapıp yapmadığımızdır. Bilgi, e-posta alışverişi, anlık iletiler ya da sanal âlem üzerinden gerçekleştirilen mülakatlar aracılığıyla doğrudan kişilerden temin edildiğinde, araştırma senaryolarının bireyleri de kapsadığını belirtme olasılığımız artacaktır. Araştırma nesnesi ve onu oluşturan birey arasındaki ilişki muğlak olduğunda ise, araştırma senaryolarını birey

unsurunu dikkate almadan tanımlama eğilimi ortaya çıkacaktır. Yine de bu, karmaşık bir sorunu basite indirmek olacaktır. İnsan özneleri ile muhatap olup olmadığımız sorunu, bilginin bir şekilde bireylerle bağlantılı olup olmadığı sorunundan farklılık teşkil eder. Bireylerin devasa veri havuzlarından tamamen soyutlanmış olduklarını düşünebilir miyiz? Örneğin, binlerce tweet'in depolanmasıyla oluşan ya da bot'lar üzerinden İnternette gezinme alışkanlıklarının gözlenmesi maksadıyla toplanan veri kümeleri, belki bu eylemleri gerçekleştiren bireylerden bağımsız verilmiş gibi görülebilir. Böylesi bir senaryoda, yürütülmekte olan araştırmadan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen bir bireyin sürecin herhangi bir aşamasında bulunmuş olduğu göz ardı edilebilir. Ancak bireysel bilgi içeren anonim karakterli veri kümelerinde bile bireylerin tanımlanabildikleri yönünde kanıtlar mevcuttur. Akademisyenler ve teknoloji uzmanları böylesi veri kümelerini incelemeye tabi tutarken bireyleri nasıl uygun bir şekilde koruma altına alacakları sorununa halen çözüm aramaktadırlar (Sweeny, 2004; Narayanan ve Shmatikov, 2008, 2009). Temel etik ilkelerden zarar olgusunun asgariye indirilmesi konusuyla olan yakın ilişkisi nedeniyle böylesi sorunları önemsemek gerekir. Bireylerin çevrimiçi verileri ile fiziksel varlıkları arasındaki bağlantı psikolojik, ekonomik ya da fiziksel bir zarar durumu yaratır mı? Böylesi etik çıkmazların ne dereceye kadar örtük halde karşımıza çıkacağına karar vermenin bir yolu da yaşanmış deneyimlerden oluşan veri toplama süreçleri üzerine yoğunlaşmaktır. Yukarıda kısaca bahsedilen bu üç temel

mesele İnternet araştırmaları bağlamında süregelen gerilimleri temsil etmektedir. Araştırmacılar olarak “Kişilerin tweetlerini ele geçirmek onlara herhangi bir zarar verir mi” ya da “Bloglar kamusal mı yoksa özel alanlar mıdır?” gibi sorulara doğrudan cevaplar vermeyi severiz. Aynı şekilde bu çalışmanın yazarları olarak tatmin edici cevaplar bulmayı da isteriz. Fakat her bir bağlamın kendine has özgüllüğü, deneyimleri genelleştirme ya da zarar olgusuna neden olan araştırma pratiklerinin neler olduğunu öngörme çabalarımızı daima boşa çıkaracaktır. Bu nedenle, İnternet araştırmalarının bir takım diyalektik gerilimler içerdіğine ve bu gerilimlerin araştırmanın değişik aşamalarında ortaya çıktıķça değerlendirilmesi ve çözümleri gerektiğine inanıyoruz. Sorunu bu şekilde ifade ederek aslında ahlaki (casuistic) ve durum odaklı yaklaşım benimsemenin değerini de tekrarlamış oluyoruz.” (Markham ve Buchanan, 2015) .

Bu yaklaşım, aynı zaman da burada bizim de savunduğumuz ve önerdiğimiz bir yaklaşım tarzıdır. İnsan merkezli olan bu yaklaşım, araştırmayı bir süreç olarak ele almaktadır. Araştırmanın farklı aşamalarında ortaya çıkacak etik kaygıların çözüme kavuşturulmasına vurgu yapmaktadır. Ayrıca, her özgöl durumun özel gereklilikleri olduğuna işaret edilmektedir (Markham ve Buchanan, 2015).

Son olarak, araştırmacıların, araştırmalarında bahsedilen ve çalışmanın ilerleyen kısımlarında bahsedilecek olan unsurları dikkate almaları, çalışılan öznelerle veri değil, insan öznesi olarak yaklaşmaları gerektiğini öneririz.

Kaynakça

Akalın, Ş.H. v.d., (2009). Türkçe Sözlük. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Association of Internet Researchers, Internet Research: Ethical Guidelines 3.0. (2019) <https://aoir.org/reports/ethics3.pdf> adresinden erişilmiştir.

Binark, M. (2017). Algoritmaların Yarattığı Yankı Odaları ve Siyasal Katılım Olanğı veya Olanaksızlığı. Varlık Dergisi, Sayı 1317, Haziran, 19-23.

Binark, M., Yalçın, H., Karataş, Ş., & Çomu, T. (2017). Sosyal Bilimler Araştırmalarında Veri Etiğı Politikası: Sosyal Medya Ortamlarından Veri Toplanması. Sosyoloji Divanı, 101-127.

Çelebi, V. (2013). Michel Foucault'da Bilgi, İktidar ve Özne İlişkisi. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi Cilt 5, No: 1, 512-523.

Geray, H. (2019). Medyanın Yeni Ekonomisinde Kurumsal İletişim: Gazeteler, Televizyonlar, Reklamcılık ve Halkla İlişkilerde Dijital Dönüşüm. Ankara: Ütopya Yayınevi.

Habermas, J. (2010). Kamusallığın Yapısal Dönüşümü. (Çev. T Bora, ve M. Sancar) İstanbul: İletişim.

Hellmeier, S. (2016). The Dictator's Digital Toolkit: Explaining Variation in Internet Filtering in Authoritarian Regimes. Politics & Policy, 44: 6, 1158-1191.

Kuçuradi, İ. (2003). Etik ve 'Etikler'. Türkiye Mühendislik Haberleri, 7-9.

Macit, M. (2009). Teleolojik Etik Anlayışın Deontolojik Eleştirisi. Kaygı, 83-91.

Markham, A. (2012). Fabrication as Ethical Practice. *Information, Communication & Society*, 334-353.

Markham, A. ve Buchanan, E. (2015). Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) Etik Çalışma Komitesinden Tavsiyeler. *Folklor/Edebiyat*, (Çev. Y.Özdemir), Sayı: 83.

Narayanan, A. ve Shmatikov, V. (2009). De-anonymizing social networks. *IEEE Symposium on Security & Privacy*. Oakland, CA., http://www.cs.utexas.edu/~shmat/shmat_oak09.pdf.

Naryanan, A. ve Shmatikov, V. (2008). Robust de-anonymization of large sparse datasets (How to break anonymity of the Netflix prize dataset.) *IEEE Symposium on Security & Privacy*. Oakland, CA., <http://arxiv.org/pdf/cs/0610105v2>.

Narin, B. (2018). Kişiselleştirilmiş Çevrimiçi Haber Akışının Yankı Odası Etkisi, Filtre Balonu ve Siberbalkanizasyon Kavramları Çerçevesinde İncelenmesi. *Selçuk İletişim*, 11 (2), 232-251.

Nissenbaum, H. (2010). *Privacy in context: Technology, policy, and the integrity of social life*. Stanford: Stanford University Press.

Sweeney, L. (2004). Navigating computer science research through waves of privacy concerns: Discussions among computer scientists at Carnegie Mellon University. *ACM SIGCAS Computers and Society*, 34(1), 1-18.

Şenol-Cantek, F., Ünlütürk-Ulutaş, Ç., Çakmak., Ş. (2017). Evin İçindeki Sokak, Sokağın İçindeki Ev: Kamusal ile Özel. *Kenarın Kitabı “Ara”da Kalmak, Çeperde Yaşamak*. Der. Funda Şenol Cantek, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 121-159.

Ünlü., Ç. Y. (2019). Yarı-Kamusal Alanda Kadın Deneyimlerine Etnografik Bakış, Fe Dergi 11: 2, 38-50.

Varnalı, K. (2013). Dijital Kabilelerin İzinde. İstanbul: Mediacat Yayıncılık.

Westin , A. (1970). Privacy and Freedom . New York: Atheneum.

Yüksel, M. (2003). Mahremiyet Hakkı ve Sosyo-Tarihsel Gelişimi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi. 58-1, 181-213.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİ MEDYA ARAŞTIRMALARINDA BİLGİLENDİRİLMİŞ ONAM: KAPSAM VE ÖRNEK UYGULAMALAR

BEREN KANDEMİR

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İletişim
Bilimleri Ana Bilim Dalı Doktora Öğrencisi

Bilgilendirilmiş Onam Nedir?

Bilgilendirilmiş onam araştırma etiği tartışmalarının merkezinde yer alan kavramlardan biridir. Tarihsel süreç içerisinde, birçok farklı disiplinden, farklı araştırma geleneklerini rehber edinen araştırmacılar, insan öznelerle çalışmaları durumunda bir etik gereklilik olarak bilgilendirilmiş onam konusunda ortaklaşmaktadırlar. Bilgilendirilmiş onam temel olarak, araştırmaya katılacak bireylerin çalışma hakkında yeterli biçimde bilgilendirildikleri bir açıklama içeren ve onların da çalışmaya katılmak için gönüllülük esasına dayalı onayları olduğunu kaydını sundukları bir anlaşma olarak tanımlanabilir. Böylelikle bilgilendirilmiş onam, katılımcı için araştırmacının açıklaması yapılarak güvenli bir alan sağladığı gibi, araştırmacıyı da katılımcının sorumluluğu bağlamında güvenceye almaktadır. Diğer yandan bilgilendirilmiş onamın, araştırmacıya sonsuz bir özgürlük sağlamadığı da unutulmamalıdır. Katılımcı araştırmadan istediği an çekilmekte ve verilerini geri çekmekte özgürdür.

Bilgilendirilmiş onam, zaman zaman yalnızca katılımcının bir imza formu ile araştırmaya katılım onayının alınması şeklinde yanlış anlaşılmaktadır.

Katılımcının sözlü ya da yazılı onayının alınması bu sürecin önemli bir parçası olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Katılımcı araştırma hakkında bilmesi gerekenler konusunda yeterli şekilde bilgilendirilmeli, eğer soruları varsa yanıtlanarak zihnindeki araştırmaya dair soru işaretleri giderilmeli ve araştırmaya katılıp katılmayacağına karar vermesi için de katılımcıya yeterli süre tanınmalıdır. Katılımcı araştırmaya katılım onayı verdikten sonra, araştırma sürecinde de soruları olursa yanıtlanmalıdır. Tüm bu süreçler bilgilendirilmiş onam kapsamı dâhilinde, araştırmacının sorumluluğundadır.

Bilgilendirilmiş onamın tarihine göz atacak olursak, ilk olarak tıbbi ve biyomedik uygulamalara dayandığını söyleyebiliriz. Tıp etiği bağlamında 1950'lerde kavramsal olarak görünür hale gelen bilgilendirilmiş onam, 1970'lerden itibaren ise tıp, araştırma etiği, hukuk ve felsefe alanlarının kesişiminde tartışılmaya başlanmıştır (Beuchamp, 2011). Beuchamp (2011), 1970'lerin ortalarında, bilgilendirilmiş onamın yavaş yavaş yalnızca hekim veya araştırmacının araştırma veya tıbbi uygulama süreçleri hakkında hastaları veya katılımcıları bilgilendirme yükümlülüğünden öte; hastanın veya araştırma öznesinin söz konusu bilgilendirmeyi kavrayış yetisi, müdahaleyi veya katılımı kabul etme veya reddetme hakkı gibi öğelere de vurgu yapacak biçimde bir dönüşüm geçirdiğini belirtmiştir. Beuchamp'a göre bu dönüşüm bilgilendirilmiş onam kavramının gerçek anlamda başlangıcı olmuştur.

Tıp etiği bağlamında, hastanın rıza sürecindeki özerkliği Helsinki Bildirgesi tarafından güvenceye alınmıştır (Flicker, Haans ve Skinner, 2012). Benzer biçimde 1947 tarihli Nürnberg Kodu'nun ilk maddesinde de insan öznelerle çalışılırken gönüllülüğe dayalı rızanın esas olduğu belirtilmiştir. Helsinki Bildirgesi'nin 2013 yılında güncellenen son versiyonunda 25-32. maddeler bilgilendirilmiş onam ile ilgili açıklamalara ayrılmıştır. Helsinki Bildirgesi her ne kadar tıp alanındaki uygulamalara özel olarak, insan özne ile çalışma prensiplerini belirleyen bir metin olsa da, insan öznelerle çalışma söz konusu

olduğundaki etik gereklilikler hususunda fikir verici olması açısından, her disiplinden araştırmacının bu maddelere göz atması faydalı olabilir.

“...25. Aydınlatılmış onam verme yeterliği olan kişilerin araştırmaya katılımları, gönüllülük temelinde olmalıdır. Aile üyelerine ya da toplum lideri konumunda olan kişilere danışılması uygun olsa bile, aydınlatılmış onam verme yeterliğine sahip kimse, kendi özerk kararı olmadan araştırmaya dahil edilmemelidir.

26. Aydınlatılmış onam verme yeterliğine sahip kişiler üzerinde yapılacak tıbbi araştırmalarda, her potansiyel katılımcı, araştırmacının amaçları, yöntemleri, finansman kaynakları, olası çıkar çatışmaları, araştırmacının kurumsal bağlantıları, çalışmadan beklenen yararlar ve potansiyel riskler, verebileceği rahatsızlıklar, araştırma sonrasında yapılacaklar ve araştırmacının diğer yönleri hakkında uygun biçimde aydınlatılmalıdır. Katılımcı aday; daha sonra herhangi bir olumsuzlukla karşılaşmadan çalışmada yer almayı reddetme ya da onamını herhangi bir anda geri çekme hakkına sahip olduğu konusunda aydınlatılmalıdır. Bu kişilerin bireysel olarak bilgilendirme gereksinimlerine ve aydınlatma yöntemlerine özellikle dikkat edilmelidir. Katılımcı adayının verilen bilgileri kavradığından emin olunduktan sonra hekim ya da uygun nitelikteki başka bir kişi, tercihen yazılı olmak üzere, katılımcı adayının kendi özgür iradesiyle vereceği aydınlatılmış onamını almalıdır. Eğer onamın yazılı olarak verilmesi mümkün değilse, yazılı olmayan onam tanıklar huzurunda resmen belgelenmelidir. Tıbbi araştırmalarda kullanılan herkese, çalışmanın genel çıktısı ve sonuçları hakkında bilgilendirilme seçeneği sunulmalıdır.

27. Hekim, bir araştırmada kullanılacak kişilerden aydınlatılmış onam alırken, katılımcı adayının kendisiyle bağımlılık ilişkisi olup

olmadığı ya da onayın belirli bir zorunlulukla istemeden verilip verilmediği gibi konulara özellikle dikkat etmelidir. Böyle durumlarda 5 aydınlatılmış onam, bu tür ilişkilerin tamamen dışındaki, uygun niteliklere sahip bir başkası tarafından alınmalıdır.

28. Aydınlatılmış onam verme yeterliği olmayan bir katılımcı adayı söz konusu olduğunda, hekim bu kişinin yasal temsilcisinden onam almalıdır. Araştırmanın katılımcı adayı tarafından temsil edilen bir grubun sağlık açısından yararını gözetmesi, aynı araştırmanın aydınlatılmış onam verme yeterliği olan kişilerle yapılmasının mümkün olmaması ve araştırmanın katılımcıya sadece en az derecede risk ve yük getirmesi koşullarının sağlandığı durumlar dışında, onam verme yeterliği bulunmayan bireyler üzerinde araştırma yapılmamalıdır.

29. Aydınlatılmış onam verme yeterliği olmadığı değerlendirilen bir katılımcı adayı, yine de kendi görüşünü açıklayabiliyorsa, hekim, yasal temsilcinin vereceği onamın yanı sıra bu görüşü de dikkate almalıdır. Katılımcı adayının araştırmaya katılmama yönündeki görüşüne saygı gösterilmelidir.

30. Bilinci kapalı hastalar gibi fiziksel ve zihinsel açıdan aydınlatılmış onam verme yeterliği olmayan bireyler üzerinde araştırma, ancak, aydınlatılmış onam vermeyi engelleyen fiziksel ya da zihinsel durum araştırma grubunun sahip olması zorunlu bir özelliğiye yapılabilir. Böyle durumlarda hekim, yasal temsilcinin aydınlatılmış onamını almalıdır. Eğer hastanın yasal temsilcisi yoksa ve araştırma ertelenmesi mümkün değilse; aydınlatılmış onam verme yeterliği olmayan bireyler üzerinde araştırma yapmayı gerektiren özel gerekçelerin araştırma protokolünde belirtilmesi ve araştırmanın bir araştırma etik kurulunca onaylanması koşuluyla, araştırma

aydınlatılmış onam almadan yapılabilir. Böyle bir durumda, mümkün olan en kısa sürede, üzerinde araştırma yapılan hastadan ya da yasal temsilciden araştırmada kalmaya ilişkin aydınlatılmış onam alınmalıdır.

31. Hekim, tedavisinin hangi yönlerinin araştırmayla ilişkili olduğu konusunda hastayı eksiksiz biçimde aydınlatmalıdır. Bir hastanın araştırmada yer almak istememesi ya da daha sonra araştırmadan çekilme kararını vermesi, hasta-hekim ilişkisini hiçbir biçimde olumsuz etkilememelidir.

32. Biyo-bankalarda ya da benzeri yerlerde bulundurulanan materyal ya da veriler gibi tanımlanabilir insan materyali ya da verileri kullanılarak yapılacak tıbbi araştırmalar söz konusu olduğunda hekimler, bunların toplanması, depolanarak saklanması ve/veya yeniden kullanımı için aydınlatılmış onam almalıdır. Bu tür araştırmalar için onam almanın olanaksız ya da gerçekleştirilmesi çok güç olduğu bazı istisnai durumlar olabilir. Böyle durumlarda araştırma, ancak araştırma etik kurulunun konuyu incelemesi ve onayı üzerine yapılabilir.” (Dünya Tabipleri Birliği, 2013).

Diğer yandan bilgilendirilmiş onamın geçirmiş olduğu dönüşümün (Beuchamp, 2011) birçok tartışmayı da beraberinde getirdiğini söylemek mümkündür. Özellikle bilgilendirmeyi kavrama ilkesi açısından katılımcının reşit olmadığı veya bir engelin söz konusu olduğu durumlar gibi, bilgilendirmenin tam olarak kavranamayabileceği öznelerle çalışılırken onamın nasıl alınacağı araştırmacının özgül yapısına göre çeşitli etik ikilemler ortaya çıkarmaktadır. Örneğin bu çalışmada ele alınan çevrimiçi araştırmalarda, reşit katılımcılar için hazırlanmış bir araştırma içeriğinin reşit olmayan özneleri dışarıda bırakacak biçimde nasıl uygulanacağını kontrol etmenin oldukça dikkat ve titizlik isteyen zorlu bir süreç olduğunu belirtelim.

Dolayısıyla, bilgilendirilmiş onam alınırken dikkat edilmesi gereken husus araştırmanın evrenine göre değişkenlik gösterebilmesidir. Örneğin ABD’de reşit olmayan katılımcıların bilgilendirilmiş onam veremeyeceği hususu Federal Düzenlemeler Kanunu çerçevesinde garanti altına alınmıştır (AoIR, 2002). Buna göre reşit olmayan herhangi bir araştırma öznesinden, aydınlatma metnini anlama, riskleri, sorumlulukları ve hakları kavrama becerisi olsa dahi bilgilendirilmiş onam alınması mümkün değildir. Bu durumda araştırma öznesinin yasal temsilcisinin iznine başvurma yolu tercih edilebilir.¹⁷ Bu nedenle, insan öznelerle çalışılacak bir araştırmaya başlamadan önce araştırma evreninin net bir biçimde tanımlanması ve iyi tanınması oldukça önemlidir. Böylelikle araştırmacı, çalışmasına, araştırma özneleriyle ilgili olarak yerine getirmesi gereken ek yükümlülükler olup olmadığını farkında olarak başlayacaktır.

Toparlayacak olursak, Beauchamp (2011) tarafından dikkat çekilen dönüşümle birlikte, bilgilendirilmiş onam kısaca; araştırma öznesine, araştırma hakkında yeterli bilgi verilmesini ve olası katılımcıların araştırmaya katılımları hakkında bilinçli ve özgür biçimde karar verebilmeleri için açık veya örtük herhangi bir zorlamanın olmadığını belgeleyen bir anlaşma olarak tanımlanabilir. Araştırmayla ilgili bilgilerin özneler tarafından anlaşılabilir ve erişilebilir olması ve mümkün olduğu durumlarda olarak yazılı biçimde sunulması önemlidir (ESRC, 2015).

Yeni Medya Araştırmaları ve Bilgilendirilmiş Onam

Özellikle çevrimiçi araştırmalar söz konusu olduğunda, çalışmaya başlarken alınan bilgilendirilmiş onam yeterli olmayabilir. Bununla ilgili olarak İnternet Araştırmacıları Birliği (Association of Internet Researchers-AoIR)

¹⁷ Reşit olmayan katılımcı öznelerin bulunduğu araştırmalarda, araştırma özneleri ve araştırma öznelerinin ebeveynleri/yasal temsilcileri için hazırlanmış bilgilendirilmiş onam formu örnekleri için: Ek-1.

(2002) tarafından, internet araştırmalarında bilgilendirilmiş onam alınırken göz önünde bulundurulması gereken bazı özel durumlar şu şekilde sıralanmıştır:

Zamanlama:

İdeal olan, insan araştırma öznelerinin mahremiyet, özerlik, gizlilik, rıza gibi konularda araştırmanın başında bilgilendirilmiş onamlarının alınmasıdır. Ancak bazı durumlarda, araştırma projelerinin hedeflerinin süreç içerisinde değişmesi de söz konusu olabilir. Ortaya çıkan yeni örüntüler, araştırmaya yeni soruların eklenmesi ihtiyacı gibi bazı durumları beraberinde getirebilir. Böyle durumlarda yalnızca araştırma öznesinin bilgilendirilmesi değil, bilgilendirilmiş onamın alınması da araştırma sürecine sadece başlarken uygulanması yeterli olan bir prosedür değildir. Bilgilendirilmiş onam da bağlamsaldır ve araştırma öznesi ile güvenli ilişkinin sürdürölmesi için araştırmacının süreç içerisindeki olası değişiklikler konusunda hassas olması gerekir.

Araç:

Bilgilendirilmiş onam alınması hem araştırma öznesini, hem araştırmacıyı hem de araştırma projesini korumaktadır. Çevrimiçi araştırmalarda ise araştırmacıların, araştırma öznelerinden bilgilendirilmiş onam almak için hangi yönteme başvuracaklarına karar vermeleri oldukça önemli bir adımdır. Araştırmacı e-postayı mı tercih edecektir yoksa onay formunu posta ile göndermeyi mi? Bu adım da araştırmacının ve araştırmanın koşulları ve kısıtlılıkları çerçevesinde şekillenmekle birlikte, elektronik kayıtlarla karşılaştırıldığında matbu kayıtların, güç kesintileri, operatör hataları, silinme, bozulma gibi elektronik ortamlarda karşılaşılması olası kayıplara maruz kalma konusunda daha dayanıklı olacakları da akılda bulundurulması gereken önemli bir faktördür.

Kuşkusuz koşulların uygun olması halinde, katılımcıdan yazılı bilgilendirilmiş onam alınması en güvenli yoldur. Yazılı bilgilendirilmiş onam denetlenebilir bir kayıt sağlaması açısından sağlam bir kaynak olduğu gibi, katılımcının gerçekten kendi rızasını verdiğini anlamanın da garantisidir (LSE, 2019). Bununla birlikte özellikle çevrimiçi anket gibi, dijital araştırma araçları kullanılırken katılımcıların yazılı rızalarının alınması her zaman mümkün olmayabilir. Bunun için katılımcılara araştırma ile ilgili yeterli bilginin sağlandığı bir açıklama metni sonrasında rızalarını belirtebilecekleri “araştırmaya katılmayı kabul ediyorum” benzeri onay kutusunun sağlanması çevrimiçi olarak bilgilendirilmiş onam alınmasının bir yolu olabilir.

Muhataplar, Verinin Nasıl Kullanılacağı ve Verinin Kullanılması Sırasındaki Referanslar:

Özellikle dönüşüm çabukluğu yoğun olan gruplarla çalışılırken moderatör, kolaylaştırıcı, liste sahibi gibi düzenleyicilerden izin alınmasının yeterli olup olmadığı oldukça tartışmalı bir konudur. Benzer şekilde veri elde edildiğinde bunun nasıl işleneceği ve söz konusu verilerin çalışmanın yayınlanması halinde nasıl referans verileceği de benzer şekilde birçok tartışmaya alan açan noktalardır. Veriler doğrudan mı kullanılacak yoksa yorumlanarak mı aktarılacak? Katılımcı gerçek ismiyle mi anılıyor yoksa bir rumuz mu kullanmış? Bu sık kullanılan bir rumuz mu? Bu gibi sorular detaylı bir şekilde değerlendirilerek, araştırma öznelerinin gizliliği ne ölçüde fazla korunursa araştırmacı için de riskin o kadar az olacağını söylemek mümkündür. Diğer yandan katılımcının bu faktörler gözetilerek korunması, bilgilendirilmiş onam alınması gerekliliğini ortadan kaldırmamaktadır (AoIR, 2002).

Özellikle büyük veri ile çalışılan araştırmalarda ise bilgilendirilmiş onamın nasıl alınacağı ve araştırmanın yayımlanması gibi verilerin özel kullanımları halinde nasıl bir yol izlenebileceği konusu İnternet Araştırmacıları Birliği tarafından yayımlanan AoIR 3.0 Çevrimiçi Araştırmalarda Etik Rehberi’nde de öne çıkan tartışmalardan bir tanesidir. AoIR 3.0’da da belirtildiği gibi özellikle “Büyük Veri” projelerinde bilgilendirilmiş onam standart bir sorun olarak sıklıkla araştırmacıların karşısına çıkmaktadır. Söz konusu projeler, yarı-kamusal verilere ulaşmak için otomatik kazıma ve özel verilere erişim için de API (Application Programming Interface-Uygulama Programlama Arabirimi) gibi çeşitli veri toplama yöntemlerini kullanmaktadırlar. Kişisel olarak tanımlanabilir ve/veya hassas bilgiler toplandıkça araştırmacıların da araştırma öznelerinin kimliğini korumak ve mümkün olduğu durumlarda da bilgilendirilmiş onam almak için çeşitli yollar bulması gerekmektedir. Farklı araştırmacılar bu konuda, araştırmalarının yapılarını da göz önünde bulundurarak belirli yöntemler izlemektedirler. Örneğin bazı araştırmacılar araştırma öznelerinden bire bir olarak bilgilendirilmiş onam alma yoluna gitmektedirler. Bu uygulama büyük veri çalışmaları için pratik bir yol olmamakla birlikte, bilgilendirilmiş onamın olmaması da kuvvetli etik ikilemleri beraberinde getirmektedir. Bazı araştırmacılar ise verilerin saklanması ve işlenmesi aşamasında araştırma öznelerinin isimleri, rumuzları gibi tanımlanabilir bilgilerini silme şeklinde bir çözüm üretmektedirler. Bir diğer yöntem ise araştırmanın yayımlanması ve/veya paylaşılması aşamasına uzanacak biçimde onay alınmasını içermektedir. Buna göre, araştırmanın paylaşılan içeriğinde, araştırma öznesinin kimliğine dair belirlenebilir bir alıntı, referans, veri olması halinde o katılımcıdan bilgilendirilmiş onam alınabilir (AoIR, 2019).

Salmons (2016) çevrimiçi veri toplama süreçlerinde, yüz yüze gerçekleştirilen veri toplama süreçlerinden farklı olarak göz önünde bulundurulması gereken

noktaları karşılaştırmalı bir tablo ile özetlemiştir. Salmons'ın dikkat çektiği noktalar şu şekildedir:

Tablo 1: Onam Formu Soruları (Salmons, 2016)

Yüz Düzenlenecek Onam Sorular	Yüze Araştırmalar İçin Bilgilendirilmiş Yanıtlanacak Sorular	Çevrimiçi Araştırma İlişkin Hususlar ve Sorular	Onamına
Araştırmayı kim yürütüyor? Bir kurum, kuruluş ya da fonla bağlantısı var mı?	Potansiyel bir katılımcı araştırmayla ilgili olarak nereden bilgi edinebilir ve çalışmanın yasal olduğunu doğrulayabilir mi? Araştırmacı ve araştırma hakkında güvenilir bilgiler içeren araştırmacının web sayfası, blogu vb. içeriklere bağlantılar eklenmesi mümkün müdür? Eğer araştırmacı öğrenci ise araştırmacının danışmanının iletişim bilgileri de dâhil olmak üzere, araştırmacının bağlı olduğu kurum veya kuruluşla ilgili bağlantılar eklenebilir mi?	Araştırma ve katılımcının hakları ile ilgili soruların yanıtlanması için herhangi bir zamanda araştırmacılarla nasıl iletişime geçilebilir? Araştırmanın amacı nedir?	

Katılımcının herhangi bir zamanda, herhangi bir yaptırıma maruz kalmaksızın çalışmadan çekilebilmesi konusunda sahip olduğu haklar nelerdir?

- Araştırmacı ile olan etkileşimler kayıt altına alınacak mı? Eğer alınacaksa bu kayıtların gizliliği nasıl korunacak?
- Araştırmacı ile olan etkileşimler çevrimiçi olarak kayıt altına alınacak, saklanacak veya arşivlenecek mi? Araştırmacı görüşme kayıtlarının gizliliğinin korunmasını sağlamak için herhangi bir kayıtların orijinal dosyalarını indirerek bunları ticari sunuculardan silecek mi?
- Katılımcılar deşifreleri veya kayıtları inceleyebilecek mi? Bu kayıtlara erişim için araştırmacı, katılımcılara bağlantı adresleri veya ekli belgeler gönderecek mi? Katılımcı, materyallere bu yollarla erişmek için gerekli dijital becerilere sahip mi?
- Katılımcılar herhangi bir düzeltmeyi araştırmacıya nasıl iletecek? E-posta yolu mu tercih edilecek? Katılımcıların belgeler üzerinde değişiklik yapıp araştırmacıya güncellemeleri iletmeleri bekleniyor mu? Bu aşamalar için katılımcı yeterli

teknolojik becerilere sahip değilse söz konusu değişiklik isteklerini iletmenin alternatif yolları mevcut mu?

- Araştırma, süre, zaman taahhüdü ve etkileşim türleri bağlamında neleri kapsıyor? Çalışma araştırmacı ile bire bir olarak mı yoksa bir grubun üyesi olarak katılım biçiminde mi gerçekleşecek?

- Araştırma, süre, zaman taahhüdü ve etkileşim türleri açısından neleri kapsıyor? Çalışma araştırmacı ile bire bir olarak mı yoksa bir grubun üyesi olarak katılım biçiminde mi gerçekleşecek? Eğer katılım, bir grubun üyesi olarak gerçekleştirilecekse katılımcının kimliğinin gizliliği nasıl korunacak?

- Araştırmacı, veri toplama faaliyetleri ile ilgili olarak katılımcılarla iletişim için ve/veya katılımcılar arası iletişim için ne tür teknolojiler kullanacak?

- Araştırmacı verilerin gizliliğinin ve katılımcıların anonimliğinin korunmasını nasıl sağlayacak?

- Araştırmacı çevrimiçi toplanan verilerin gizliliğinin ve katılımcıların anonimliklerinin korunmasını nasıl sağlayacak? Kişisel bilgiler meta verilerde yer alacak mı?

Veriler nasıl kullanılacak?

Bulgular nerede yayınlanacak?

İkincil bulgular olması halinde nasıl bir izlek takip edilecek?

Araştırmaya katılımı ile ilgili olası riskler nelerdir?

Salmons (2018), katılımcıların araştırmayla ilgili olarak bilgilendirilmesi konusunda dikkat edilmesi gereken bu temel noktaların yanında, araştırmacının, araştırmacının ve katılımcıların özelliklerine göre uyarlanabilecek bazı ek tavsiyelerde de bulunmaktadır. Salmons'a (2018) göre, çalışmaya başlamadan önce katılımcılara kendimizi, arkadaşça ve cana yakın bir biçimde tanıtmamız uygun bir başlangıçtır. Bunu takiben, potansiyel katılımcıların araştırma ile ilgili dikkatlerini uyandırmaya çalışmamız faydalı olacaktır. Araştırmanın hedeflerini gerçekleştirebilmesi için potansiyel katılımcılara, onlardan neler beklediğimizi açık bir biçimde anlatmamız gerekir. Zaman, araştırma kapsamında kullanılacak teknolojilere erişim ve diğer gereksinimler hakkında da katılımcılar detaylı olarak bilgilendirilmelidir. Potansiyel katılımcılara verilerin korunması, anonimlik gibi konularda güvence verilmelidir. Araştırma sonuçlarının nerede yayımlanmasının planlandığı belirtilmelidir. Örneğin, çalışma bulgularının kamuya mı sunulacağı yoksa sadece akademi içerisindeki meslektaşlarla mı paylaşılacağı açıklanmalıdır. Çalışma sırasında ise takip görüşmeleri, gözlemler ve kontrol adımlarıyla ilgili olarak uygun zamanlarda hatırlatmalar yapılmalıdır. Araştırmada, çalışmaya başlarken alınan orijinal bilgilendirilmiş onamda belirtilenden farklı bir durum ortaya çıkması halinde bu değişiklik katılımcılara hemen bildirilmeli, bu yeni durum üzerinden katılımcıların rızası tekrar görüşülmelidir (Salmons, 2018). Dikkat edilmesi gereken çok önemli bir başka nokta ise, eğer çalışmada incinebilir özneler bulunuyor veya araştırma kapsamında hassas bilgiler toplanıyorsa, verilerin gizliliği ve korunması için ek önlemler alınmasının gerekliliğidir.

Tüm bu faktörler ve alanyazın içerisinde yapılan hatırlatmalar göz önünde bulundurularak, gerek çalışmaya başlamadan önce gerek çalışma sırasında;

katılımcılar araştırmanın kapsamı ve uygulama süreçleri ile ilgili olarak ihtiyaç duydukları her türlü bilgiye ulaşabilir olmalıdırlar. Araştırma özneleriyle kurulacak, özenli hazırlanmış bir bilgilendirilmiş onamı da kapsayan güvenli bir ilişki hem katılımcıyı, hem araştırmayı hem de araştırmacıyı koruyan ve güvence altına alan en önemli faktördür.

Kaynakça

Association of Internet Researchers, Internet Research: Ethical Guidelines 3.0. (2019) <https://aoir.org/reports/ethics3.pdf> adresinden erişilmiştir.

Beauchamp, T. L. (2011). Informed consent: its history, meaning, and present challenges. Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics, 20(4), 515-523.

Dünya Tabipleri Birliği Helsinki Bildirgesi İnsanlar Üzerinde Yapılan Tıbbi Araştırmalarla İlgili Etik İlkeleri (2013), <https://www.ttb.org.tr/images/stories/file/2013/helsinki.pdf> adresinden 19.03.2020 tarihinde erişilmiştir.

ESRC Framework for Research Ethics (2015), <https://esrc.ukri.org/files/funding/guidance-for-applicants/esrc-framework-for-research-ethics-2015/> adresinden 17.03.2020 tarihinde erişilmiştir.

Flicker, S., Haans, D., Skinner, H. (2012). Online discussion boards have shown great promise for enhancing health health. SAGE Internet Research Methods, 14(1), 221.

London School of Economics Research Ethics Policy and Procedures: Informed Consent (2019), <https://info.lse.ac.uk/staff/services/Policies-and-procedures/Assets/Documents/infCon.pdf> adresinden 17.03.2020 tarihinde erişilmiştir.

Markham, A., Buchanan, E. (2012). Ethical decision-making and internet research: Version 2.0. recommendations from the AoIR ethics working committee. <https://aoir.org/reports/ethics.pdf> adresinden erişilmiştir.

Salmons, J. (2016). Doing qualitative research online. London: SAGE Publications.

Salmons, J. (2018). Getting to yes: Informed consent in qualitative social media research. The ethics of online research, 109-134.

EK-1 Yeni Medya Araştırmalarına Katılan Ebeveynler ve Çocuklar İçin Örnek Onam Formları¹⁸

Onam formu (Ebeveyn)

Beren Kandemir

Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü

Telefon: III-22-33

E-Posta: berenkandemir@hacettepe.edu.tr

Ben, _____, çocuğumun Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü'nde Beren Kandemir tarafından yürütölen "Dijital Medya Teknolojilerinin Kullanımında Kuşaklararası Farklılıkların Gelişimsel Süreçlere Yansımaları" başlıklı çalışmasına katılmasına izin vermeyi kabul ediyorum. Çalışma Beren Kandemir'in gözetimi altında yürütölecektir. Bu çalışma ile dijital medya teknolojilerinin kullanımının, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişim süreçleri bağlamında kuşaklar üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır.

Araştırmaya katılımım esas olarak, evimde çocuğumla gerçekleştirilecek yaklaşık bir saatlik zaman dilimini kapsayan görüşme süresince evde bulunmayı içermektedir. Söz konusu görüşmeler, çocuğum _____ için planlanmıştır. Bu araştırmanın içeriğinin, araştırmacı tarafından yalnızca akademik konferanslarda ve akademik yayınlarda meslektaşları ile paylaşılması da dahil olmak üzere, akademik araştırma amacıyla kullanılacağını, benim ve çocuğumun anonimliğine saygı duyulacağını, bu paylaşımlar sırasında gerçek isimlerin kullanılmayacağını veya kimliklerimizin anonimliğini riske atabilecek herhangi bir kişisel bilginin açıklanmayacağını anlıyorum. Çocuğum ve ben, ses kaydı veya not alma gibi görüşmelerin yapılacağı yöntemleri seçebiliriz. Ayrıca, bu kayıtların konferans sunumlarında kullanılmasına izin verilip verilmeyeceğini ve araştırma kapsamında üçüncü kişilerle yapılacak herhangi bir paylaşımda yer alıp almayacağını da seçebilirim. Toplanan verilerde gerçek isimlerin açık olması durumunda araştırmacı tarafından gerekli düzenlemeler yapılp, anonimlik sağlanacaktır. Bu formun sonunda, bu faaliyetler için hazırlanmış izin seçenekleri bulunmaktadır.

¹⁸Markham, A., ve Buchanan, E. (2012). Ethical decision-making and internet research: Version 2.0. recommendations from the AoIR ethics working committee kaynağından uyarlanmıştır.

Bu çalışma kapsamında, kişisel bilgilere odaklanıldığından, çocuğum için rahatsızlık yaratan bir durumun varlığının ebeveyn olarak bana veya araştırmacı Beren Kandemir'e görünür olması halinde görüşmenin durdurulacağını anlıyorum. Araştırmacıdan, çocuğumla yapılacak görüşmede hassasiyet gösterileceğine ve bu gibi durumlara dair riskinin en aza indirilmesi için her türlü çabanın gösterileceğine dair güvence almış bulunmaktayım. Çocuğum çalışmanın herhangi bir aşamasında, ses kaydı veya diğer görüşme kayıtlarından rahatsız olursa araştırmacıdan görüşmeyi sonlandırmasını istemekte serbesttir. Bununla birlikte çocuğum, çalışmanın herhangi bir aşamasında araştırmadan çekilmekte, katılmaktan vazgeçmekte ve belirli soruları yanıtlamayı reddetmekte özgürdür. Araştırmacıdan, çocuğum ve benim paylaşacağımız bilgilerin gizliliklerinin kesinlikle korunacağına dair güvence almış bulunmaktayım. Anonimlik, verilerin analizinde, bu araştırmadan hazırlanacak yayınlarda ve akademik sunumlarda rumuz kullanılmasıyla sağlanacaktır. Video kayıtları, ses kayıtları ve araştırma sırasında toplanacak diğer veriler, güvenli bir biçimde ve kilit altında tutularak saklanacaktır. İçerikler araştırma kapsamındaki yayınların tarihlerinden 5-10 yıl sonrasına kadar araştırmacı tarafından güvenli bir biçimde saklanacak ve yalnızca araştırmacı tarafından kullanılacaktır.

Araştırmanın Yararları: Dijital medya teknolojilerinin gündelik hayatımıza entegre olmasıyla birlikte, özellikle yeni medya okuryazarlığı bağlamında dijital eşitsizlik ucurumu giderek derinleşmeye başlamıştır. Bu eşitsizliğin kollarından biri olan, dijital medya teknolojilerinin kullanımındaki kuşaklar arası farklılıklar ise makasın iki ucunun en açık olduğu alanlardan bir tanesidir. Bu bağlamda bu çalışmayla, yaşam boyu gelişim yaklaşımı temel alınarak, dijital medya teknolojilerinin kullanımının farklı kuşakların gelişimsel süreçleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Bu bağlamda kuşaklar arasındaki eşitsizliklerin giderilmesine yönelik politikalar belirlenmesi sırasında mevcut durumu ortaya koyması bakımından araştırma sonuçlarının yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Onam formunun birini saklayabileceğim iki adet kopyası bulunuyor.

Araştırma projesinin yürütülmesi hakkında herhangi bir sorum olursa Araştırmacı ile iletişime geçebileceğimi biliyorum.

Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü
Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Yerleşkesi, Edebiyat Fakültesi Binası
06800, Çankaya-ANKARA
Telefon: 333-22-11
E-Posta: berenkandemir@hacettepe.edu.tr

Araştırmacının imzası

Tarih

Katılımcının ebeveyninin imzası

Tarih

Çocuğumun görüşme sırasında ses kaydının alınmasına izin veriyorum.

Ebeveynin parafi

Çocuğumun görüşme sırasında ses kaydının alınmasına izin vermiyorum.

Ebeveynin parafi

Çocuğumun görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik konferanslarda sunulmasına izin veriyorum

Ebeveynin parafi

Çocuğumun görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik konferanslarda sunulmasına izin vermiyorum.

Ebeveynin parafi

Çocuğumun görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik yayınlarda yer almasına izin veriyorum.

Ebeveynin parafi

Çocuğumun görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik yayınlarda yer almasına izin vermiyorum.

Ebeveynin parafi

Onam formu (Çocuk, 13-17 yaş)

Beren Kandemir

Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü

Telefon: III-22-33

E-Posta: berenkandemir@hacettepe.edu.tr

Ben, _____, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Bölümü'nde Beren Kandemir tarafından yürütülen "Dijital Medya Teknolojilerinin Kullanımında Kuşaklararası Farklılıkların Gelişimsel Süreçlere Yansımaları" başlıklı çalışmaya katılmayı kabul ediyorum. Çalışma araştırmacı Beren Kandemir'in gözetiminde yürütülmektedir. Bu çalışma ile dijital medya teknolojilerinin kullanımının, duygusal, sosyal ve bilişsel gelişim süreçleri bağlamında kuşaklar üzerindeki etkilerinin ortaya konulması amaçlanmaktadır. Araştırma kapsamında

51

benimle yaklaşık bir saat sürecek bir görüşme yapılacak olduğunu anlıyorum. Bu görüşmede sırasında araştırmacının, gündelik yaşamımda bilgisayar, akıllı telefon, tablet gibi dijital medya teknolojilerini nasıl kullandığımı hakkında sorular sorulacağı konusunda bilgim var. Bu araştırmanın içeriğinin araştırmacı tarafından akademik konferanslarda ve akademik yayınlarda meslektaşları ile paylaşılması da dahil olmak üzere, yalnızca akademik araştırma amacıyla kullanılacağını ve gerçek adımın kullanılmayacağını ve gerçek kimliğimi açığa çıkarabilecek herhangi bir kişisel bilgimin açıklanmayacağını ve anonimliğime saygı gösterileceğini anlıyorum. Görüşmelerin ses kaydı ile mi veya yazılı notlar aracılığıyla mı kaydedileceğini seçebilirim. Ayrıca, bu kayıtların konferans sunumlarında kullanılmasına izin verilip verilmeyeceğini ve araştırma kapsamında üçüncü kişilerle yapılacak herhangi bir paylaşımda yer alıp almayacağını da seçebilirim. Gerçek ismimin açıklanmayacağını ve anaonimliğimin güvence altına alınacağını ancak görüşmeler sırasında, gerçek kimliğimi ortaya koyan herhangi bir durum ortaya çıkması halinde ise araştırmacı tarafından gerekli düzenlemeler yapıp, anonimliğin sağlanacağını anlıyorum. Görüşmeler sırasında herhangi bir sorudan rahatsız olursam, cevap vermeyi reddedebilir veya görüşmenin durmasını isteyebilirim. Tüm soruları yanıtlamak için hiçbir baskı altında değilim ve araştırmacı tarafından istediğim zaman durabileceğim konusunda bilgilendirildim.

Yapacağım görüşme ve kimliğimin gizliliğinin korunacağını anlıyorum. Anonimliğim araştırmacı tarafından analiz yapılırken, araştırmadan çıkarılacak bir yayında veya bir akademik konferansta araştırma sunulurken bir rumuz yani takma isim kullanılarak korunacaktır. Görüşme sırasında alınan kayıtlar araştırmacı tarafından güvenli bir yerde ve kilit altında muhafaza edilecektir. Araştırmadan elde edilen verilerin, araştırmacı tarafından 5-10 yıllık bir süre zarfında saklanacağını ve yalnızca araştırmacı tarafından kullanılabileceğini anlıyorum.

Araştırmanın Yararları: Bu araştırma farklı kuşaklardan insanların, dijital medya teknolojilerini kullanım biçimlerine dair karşılaştırmalı bir analiz yapılması amacıyla yürütülmektedir. Böylelikle her yaş grubundan insanın dijital medya teknolojilerine erişimleri ve bunları kullanımlarındaki eşitsizliklerin ortadan kaldırılması veya azaltılması için gerekli politikaların belirlenmesinde yol gösterici olacaktır.

Bu açıklamaların herhangi birisi konusunda aklımda soru işaretleri veya endişelerim varsa her zaman ailemle veya araştırmacıyla konuşabilirim.

Bu araştırmalardan herhangi biri hakkında endişeliysem, Araştırmacı veya ailemle konuşabilirim. Bununla birlikte ailem, benim araştırma katılımcısı olarak haklarım konusunda her zaman için araştırmacıyla iletişime geçebilirler.

Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü
Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Yerleşkesi, Edebiyat Fakültesi Binası
06800, Çankaya-ANKARA

Telefon: 333-22-11

E-Posta: berenkandemir@hacettepe.edu.tr

Rıza formunun, birini saklayabileceğim iki kopyası bulunuyor. Araştırmanın yürütülmesi konusunda herhangi bir sorum olursa, araştırmacı ile iletişime geçebileceğim konusunda bilgim var.

Araştırmacının imzası

Tarih

Katılımcının imzası

Tarih

Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmasını kabul ediyorum.

Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmasını kabul etmiyorum.

Katılımcının parafı

Görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik konferanslarda sunulmasına izin veriyorum.

Katılımcının parafı

Görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik konferanslarda sunulmasına izin vermiyorum.

Katılımcının parafı

Görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik yayınlarda yer almasına izin veriyorum.

Katılımcının parafı

Görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik yayınlarda yer almasına izin vermiyorum.

Katılımcının parafı

Onam formu (Çocuk, 9-12 yaş)

Beren Kandemir

Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü

Telefon: 111-22-33

Ben, _____ ve ailem, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Bölümü'nden Beren Kandemir'in düzenlediği "Dijital Medya Teknolojilerinin Kullanımında Kuşaklararası Farklılıkların Gelişimsel Süreçlere Yansımaları" başlıklı çalışmaya katılabileceğimi kabul ediyoruz. Bu araştırmada, biz çocukların ve yetişkinlerin; internet, telefon, tablet gibi teknolojileri nasıl kullandığına ve bunların bizi nasıl etkilediğine odaklanıyor. Bu araştırma, bu teknolojilerin nasıl kullanıldığı ve etkileri ile ilgili olarak yetişkinlerle biz çocuklar arasında farklılıklar olup olmadığını görebilmek ve eşitsizliklerin giderilmesine yardımcı olması açısından faydalı bir çalışma olacak. Araştırmacı evimize gelerek bana internet, telefon ve tablet gibi teknolojik aletlerle neler yaptığımı ilgili sorular soracak. Annem veya babam ile ben araştırmacı ile görüşürken sesimin kaydedilip kaydedilmeyeceğini seçebiliriz. Araştırmacı ile konuştuklarımızın yalnızca onun tarafından kullanılacağını anlıyorum. Ve asla gerçek adımın kullanılmayacağını biliyorum. Araştırmacı beni tanımlamak için takma bir isim kullanacak. Araştırmacının bana sorduğu herhangi bir sorudan rahatsız olursam, cevap vermeyebilirim. Ayrıca görüşmenin istediğim zaman durmasını da isteyebilirim. Tüm soruları cevaplamak zorunda değilim. Benimle yaptığı görüşme, araştırmacı tarafından güvenli bir şekilde saklanacak ve onun dışında kimse bunlara ulaşamayacak. Bu bilgilerle ilgili olarak anlamadığım veya endişeli olduğum bir şeyler varsa ailemle ya da araştırmacıyla konuşabilirim. Annem, babam ve benim araştırmaya katılımımla ilgili haklarım veya araştırmacının ilerleyişi konusunda sorularımız olursa araştırmacıyla iletişim kurabiliriz.

Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü
Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Yerleşkesi, Edebiyat Fakültesi Binası 06800, Çankaya-
ANKARA

Telefon: 333-22-11 E-Posta: berenkandemir@hacettepe.edu.tr
Onam formunun birini saklayabileceğim iki tane kopyası var.

Araştırmacının imzası

Tarih

Katılımcının imzası

Tarih

Onam formu (Çocuk, 6-8 yaş)

Beren Kandemir

Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü

Telefon: 312-22-33

E-Posta: berenkandemir@hacettepe.edu.tr

Ben, _____ ve ailem, Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi İletişim Bilimleri Bölümü'nden Beren Kandemir'in düzenlediği "Dijital Medya Teknolojilerinin Kullanımında Kuşaklararası Farklılıkların Gelişimsel Süreçlere Yansımaları" başlıklı çalışmaya katılabileceğimi kabul ediyoruz. Bu araştırma benim gibi çocukların ve büyüklerin telefonları, interneti, bilgisayarları ve tabletleri nasıl kullandığına ve bunların bizi nasıl etkilediğine bakıyor. Araştırmacı evimize gelerek bana internet, telefon ve tablet gibi teknolojik aletlerle neler yaptığımı hakkında sorular soracak. Annem veya babam ile ben araştırmacı ile görüşürken sesimin kaydedilip kaydedilmeyeceğini seçebiliriz. Araştırmacının bana sorduğu herhangi bir sorudan rahatsız olursam, cevap vermeyebilirim. Ayrıca görüşmenin istediğim zaman durmasını da isteyebilirim. Bu bilgilerle ilgili olarak anlamadığım veya endişeli olduğum bir şeyler varsa ailemle ya da araştırmacıyla konuşabilirim. Annem ve babamın benim araştırmaya katılımımla ilgili haklarım veya araştırmacının ilerleyişi konusunda soruları olursa araştırmacıyla iletişim kurabilirler.

Hacettepe Üniversitesi, İletişim Fakültesi, İletişim Bilimleri Bölümü
Hacettepe Üniversitesi, Beytepe Yerleşkesi, Edebiyat Fakültesi Binası
06800, Çankaya-ANKARA

Telefon: 312-22-11

E-Posta: berenkandemir@hacettepe.edu.tr

Onam formunun birini saklayabileceğim iki tane kopyası var.

Araştırmacının imzası

Tarih

Katılımcının imzası

Tarih

EK-2 Reşit Katılımcılar İçin Bilgilendirilmiş Onam Formu Örneği

Değerli Katılımcı,

Bu araştırma,..... Üniversitesi, Programı'nda..... tarafından hazırlanan tez çalışması kapsamında yürütülmektedir.

Çalışmanın amacı.....'dır. Bu çalışmanın sağlayacağı faydanın.....olması öngörülmektedir. Bu araştırmanın içeriği, araştırmacı tarafından yalnızca akademik konferanslarda, akademik yayınlarda ve araştırmanın temelini oluşturan tez çalışmasında, akademik araştırma amacıyla kullanılacaktır. Araştırma sırasında ve sonrasında katılımcıların anonimliği korunacak ve katılımcıların gerçek isimleri kullanılmayacaktır. Benzer biçimde katılımcıların kimliklerinin anonimliğini riske atabilecek herhangi bir kişisel bilgi açıklanmayacaktır. Görüşmeler sırasında ses kaydı alınıp alınmayacağı ayrı bir kısımda katılımcının onayına sunulmuştur. Toplanan verilerde katılımcının gerçek isimlerin açık olması durumunda gerekli düzenlemelerin yapılarak, anonimliğin sağlanması araştırmacı tarafından gerçekleştirilecektir. Çalışmadan toplanan veriler, araştırmacı tarafından anonimleştirilerek güvenli ve yalnızca kendisinin erişimine açık olacak biçimde muhafaza edilecektir.

Katılımcı ve araştırmacı tarafından gerçekleştirilecek yaklaşık bir saat sürecek bir görüşmeyi içeren bu çalışmada yer alan sorular, herhangi bir hassas bilgi toplanmasına yönelik değildir. Bu açıdan araştırmanın, katılımcıların rahatsızlık duyacakları bir nitelikte olmadığı ve olası bir risk taşımadığı düşünülmektedir. Fakat olası bir rahatsız hissetme durumunda, araştırmadan istediğiniz an ve araştırmanın istediğiniz aşamasında çekilmekte, araştırmacıya sağladığınız verileri geri çekmekte özgürsünüz. Araştırma kapsamında, araştırmacı tarafından yöneltilecek tüm soruları yanıtlama zorunluluğunuz bulunmamaktadır. Yanıtlamaktan rahatsızlık duyduğunuz herhangi bir soru olması halinde, yanıtlamayı reddetmekte serbestsiniz.

Çalışma hakkında daha fazla bilgi almak istemeniz veya araştırmayla ilgili sorularınız olması halinde araştırmanın yürütücüsü'e aşağıda belirtilen iletişim kanallarıyla ulaşabilirsiniz:

(Varsa Kurumsal Adres):

Telefon:

E-posta:

Bu çalışmaya gönüllülük esasına dayalı olarak, tamamen kendi rızamla katılıyorum. Rıza formunun, birini saklayabileceğim iki kopyası bulunuyor.

Araştırmacının imzası

Tarih

Katılımcının imzası

Tarih

Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmasını kabul ediyorum.

Katılımcının parafı

Görüşmeler sırasında ses kaydı alınmasını kabul etmiyorum.

Katılımcının parafı

Görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik konferanslarda sunulmasına izin veriyorum.

Katılımcının parafı

Görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik konferanslarda sunulmasına izin vermiyorum.

Katılımcının parafı

Görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik yayınlarda yer almasına izin veriyorum.

Katılımcının parafı

Görüşme kayıtlarından yapılacak alıntıların akademik yayınlarda yer almasına izin vermiyorum.

Katılımcının parafı

FABRICATION/YENİDEN ÜRETİM GEREĞİ

HASAN H. KAYIŞ

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo Televizyon ve
Sinema Bölümü Araştırma Görevlisi

İnternet tabanlı uygulamaların yaygın olarak benimsenmesi, bu uygulamaların ortaya çıkan kullanımlarını araştırmak ve analiz etmek isteyen sosyal bilimler alanındaki araştırma projelerinde bir artışa neden olmuştur. Bu tür araştırma projelerinin önemli bir kısmı, nitel yaklaşımlar (örneğin, bu platformlardan kaynaklanan metinsel ve iletişimsel eserlerin yakından okunması veya belirli kullanıcıların ve kullanıcı topluluklarının etnografik çalışması) ve nicel yöntemler (kullanıcıların daha büyük davranış kalıplarını araştırmak için tutumlarını ve faaliyetlerini incelemek için yapılan anketler gibi) mevcut iletişim ve kültürel araştırma metodolojilerini uygulamıştır (Bruns vd., 2014: 113). Ayrıca çevrimiçi alanlara halkın katılımı, çevrimiçi izlerin, etkinliklerin ve açıklamaların toplanma kolaylığının yanı sıra, kullanıcılar hakkındaki verilerin toplanmasını ve analizini içeren araştırmaları hızlandırmıştır (Kitchin, 2014). Bunun gibi yöntemler ile yapılan internet araştırmaları pek çok tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Araştırmacıların yukarıda sıralandığı gibi farklı yöntemleri kullanarak çevrimiçi platformlardan insan öznelere verilerini kullanmaları araştırma etiğini yeni medya çalışmaları bünyesinde tartışmalı hale getirmiştir.

Sosyal bilimlerde araştırma etiği konusunda yaşanan gelişmelerin odağındaki en temel konulardan birisi mahremiyettir. Mahremiyet geleneksel

yöntemlerle yapılan çalışmalarda olduğu gibi yeni medya çalışmalarında da büyük önemdedir. Bu yüzden insan özneler ile yapılan bilimsel çalışmalarda mahremiyetin sağlanması konuya etik açıdan bakanlar için üzerinde durulması gerekli bir konudur.

Mahremiyet konusunda hassas olanlar için internet aracılı araştırmalar bireylerin gizlilik hakları ile ilgili yeni endişelerin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Özellikle internet teknolojisinin getirdiği yenilikler ile birlikte yeni platformların ortaya çıkışı ve bu platformlardaki veriler ile yapılan araştırmalar internetteki özel-kamusal alan ayrımını bir sorun olarak gündeme getirmiştir. Bu noktada araştırmacının kamuya açık bilgiyi bir araştırma için veri olarak kullanmasının hangi noktada etik olduğu ya da olmadığı gibi tartışmalar ortaya çıkmıştır (Hewson vd., 2003: 53). Tüm bunlara verilen yanıt ise anonimlik olarak öne çıkmaktadır. Mahremiyet, verinin niteliği ve anonimlik meselesi ileriki bölümlerde detaylı bir biçimde ele alınacaktır.

Mahremiyeti bu kadar önemli hale getiren unsurların da tartışılmasında fayda vardır. Özellikle internet teknolojisinin gündelik hayatın bir parçası haline gelmesi ile birlikte dönüşen yaşam pratikleri sosyal bilim çalışmalarını da derinden etkilemiştir. Bu yüzden ileriki bölümlerde sosyal bilimlerin dönüşümü de ele alınacak ve bu dönüşümün getirdiği zorluklar ve kolaylıkların araştırmalara olan etkisi detaylandırılacaktır.

İnternet tabanlı uygulamaların sosyal bilim pratiklerini dönüştürmesi ve yapılan araştırmalarda mahremiyeti hassas bir konu olarak gündeme getirmesi bir takım pratik çözümlere gereksinimi ortaya koymaktadır. Özellikle araştırılan öznenin verisine hassas biçimde yaklaşan araştırmacılar ve ekoller verinin anonimleştirilmesi konusunda yenilikçi davranmaktadırlar. Bu bölümün konusunu oluşturan yeniden üretim (fabrication) de söz konusu yeniliklerin bir parçasını oluşturmaktadır.

Mahremiyet

Etik ve yöntem birbiri ile ilişkili kavramlardır. İnternetin sosyal etkileşime açtığı alan göz önünde bulundurulduğunda bu dikotomi daha görünür hale gelmiştir. Bu noktada internet tabanlı araştırmalar bağlamında insan öznelerden doğrudan veri elde edilmesi ve bireylerle sosyal ortamlarda etkileşime girilmesi beraberinde problemler getirmiştir (Eynon vd., 2012: 279). Mahremiyet bu problemlerin en önemlilerinden birisidir. Özellikle veri dünyasında yaşanan büyük değişimler, geleneksel veri toplayıcıların ve üreticilerin rolündeki değişikliklere işaret etmektedir. Bu yeni durum temel olarak mahremiyetin nasıl korunacağına dair ne kadar az bir bilgi birikiminin ortaya çıkmasıyla pekişmiştir (Lane vd., 2014: 3).

Etik ve mahremiyet tartışmaları üzerine yetersiz bilgi birikimi bu yöndeki araştırmalara ivme kazandırmıştır. Söz konusu ivmelenme ile birlikte internet araştırmaları etiği üzerine yazılan literatürde de belirgin bir artış yaşanmış ve bu artış, etik konular hakkındaki hassasiyetlere rehberlik edecek çok geniş kapsamlı kuramsal kaynaklar ve pratik örnekler sunmuştur (Markham ve Buchanan, 2015: 412). Bunlardan birisi de İnternet Araştırmaları Birliği Etik Karar Alma metni (AOIR 2.0)¹⁹ dir. 2005 yılından itibaren devam eden internet araştırmaları konferansları himayesinde gerçekleşen atölye çalışmalarının çıktıkları ile 2012 yılında böyle bir etik yönerge hazırlanmıştır. Bu metnin amacı değişen teknoloji ve diğer gelişmelerin internet

¹⁹ İnternet Araştırmaları Birliği Etik Karar Alma metni hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Markham, A., & Buchanan, E. (2015). Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) Etik Çalışma Komitesinden Tavsiyeler. *Folklor/Edebiyat*, (83).

araştırmalarındaki etik üzerine bir farkındalık yaratmaktır (Markham ve Buchanan, 2015: 412). Metinden bir ilke olarak, “araştırmaya konu olan topluluk, yazar, katılımcı hassasiyetleri ne kadar fazla ise, araştırmacının bu topluluğu, yazarı, katılımcıyı koruma altına alma zorunluluğu da o kadar fazladır” ilkesi önemlidir. Çalışma bakımından kritik önemde olduğundan böyle bir ilkenin bu metinde var olması katılımcı- yazar ilişkisini düzenlemeye dönük bir adım olarak görülebilir (Markham ve Buchanan, 2015: 415).

Bununla birlikte metinde yer alan internet araştırmalarında etik pratikler hakkında yapılan tartışmalarda sürekli karşılaşılan üç temel meseleyi ele almak önemlidir. Bunları insan özneleri (human subjects), özel/kamusal ve veri/kişiler olarak sıralayabiliriz. İnsan özneleri başlığı altında bir araştırmada araştırılan insan özne üzerinde hassas bir biçimde durulması gerekliliği geçmiş bilimsel (özellikle fen bilimleri) yaklaşımlardan hareketle ortaya konulmaktadır. Özel ve kamusal başlığında ise insan öznenin kamusal alanda dahi olsa özel sayılabilecek bilgilerinin hassasiyeti üzerinde durulmaktadır (Markham ve Buchanan, 2015: 417).

Veriler/kişiler başlığı altında ise çevrimiçi kimliğin çevrimdışının bir uzantısı olup olmadığı tartışması yürütülmektedir. Ayrıca çevrimiçindeki verilerin çevrimdışındaki bireye herhangi bir zarar verip vermeyeceği de burada tartışılmaktadır (Markham ve Buchanan, 2015: 417-418).

Bununla birlikte raporda internet özelinde karşılaşılan etik sorunlara dair sorular da yer almaktadır. Raporda yer alan ve bizim çalışmamıza yön gösterebilecek ilkeler şunlardır (Markham ve Buchanan, 2015: 415);

- Araştırmacının, katılımcılara /yazarlara yaklaşımı nasıldır?

- Kullanıcılar, özellikle gizlilik sorunu açısından bakıldığında, etkileşim halinde oldukları ortamlarla ilgili ne tür beklentilere sahiptirler?
- Etik sorunlara yönelik topluluk/katılımcı/yazar beklentileri nelerdir?
- Araştırmacı nasıl bir etik duruş sergilemektedir?
- Araştırmacıların ve/veya topluluğun/katılımcının/yazarın kültür ya da ülkelerine ait etik gelenekler nelerdir?
- Potansiyel olarak hassas olan verileri güvenlik altına almak ve düzenlemek için ne gibi metodlardan yararlanılmaktadır?
- Basılı raporlarda tam alıntılı materyal kullanımının, an itibariyle ya da gelecekte ne gibi riskleri vardır?
- Araştırmanın kendisi, araştırmacılar, çevrimiçi topluluk ve bireyler için var olan potansiyel zarar ve riskler nelerdir?
- Araştırmacı ve topluluk/katılımcı/yazar (author) arasında ‘zarar’ ve ‘hassasiyet’ kavramlarının tanımı konusunda çatışma yaşanması etik bir çıkmaz yaratır mı? Eğer yaratırsa, bu sorun nasıl ele alınacaktır?
- Var olan riskler hem çalışma boyunca hem de çalışma öncesi değerlendirilmekte midir?
- Katılımcıların onanmış rızasını almak gerekli midir?
- Araştırma neticesinde yaşam, kariyer ve itibar açısından ne gibi zararlarla karşılaşılabilir?

Sıralanan sorulara verilecek cevaplar bir araştırmacının araştırma öznesi ve veriye yönelik yaklaşımlarını belirlemede etkili olacaktır. Bu sorulara verilen cevaplar sonucunda araştırma nesnesinin hassas bir konumda bulunduğu durumu söz konusu olduğunda ise araştırmacının veri hassasiyeti konusunda düşünmesi gerekecektir. Hassas bir grup ya da birey ile çalışıldığı anlaşıldığında araştırma öznesini korumaya yönelik adımların belirlenmesi oldukça önemlidir. Benzer düzenleyici ilkelerin varoluşu aslında alanın problemlerini gözler önüne sermektedir. Bu noktada araştırmacıya düşen bilimsel veri elde etme yöntemlerinin dönüştüğünü ve bu dönüşümün etik bir takım yaklaşımlar benimsenmesini zorunlu kıldığının farkında olmasıdır.

Dijitalleşme Beşeri Bilimlere Ne Getirdi?

Sosyal bir olgu olarak internetin sosyal bilimlerin konusu haline gelmesi 20. yüzyılın son 5 yılına denk gelmektedir. Bu haliyle internet, araştırmacıların ilgisini çekmekle kalmamış ve farklı yönleri ile önemli bir sosyal olgu haline gelmiştir. Ancak yeni gelişmeler farklı metodolojik problemleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle teknolojinin araştırmacılara yeni imkânlar getirdiği yaklaşımını yeniden tartışmak gerekecektir. Çünkü internet araştırmacılara metodolojik olarak yeni teknolojik imkânlar sunmaktadır (Atabek, 2001: 1). Buradan hareketle etnografi gibi geleneksel metodolojik anlayışının yeni alanlar ve durumlara uygulanabilirliği bu yöntemlerin güncel durumlarını ayrıca ele almayı gerektirmektedir. Özellikle yukarıda da bahsedildiği gibi web 2.0 teknolojisindeki gelişmeler ile birlikte çevrimdışı anlayışının giderek bulanıklaştığı, uzamsal ve mekânsal olarak farklılaşan internet ortamlarının etnografi gibi geleneksel yöntemler ile incelenebilmesi önem kazanmıştır. İnternet bu haliyle çevrimiçi bir alan olmaktan daha fazlasına dönüşmüş, bireylerin gündelik yaşamlarını sürdürdükleri,

benliklerini inşa ettikleri ve toplumsal varlıklarını görünür kıldıkları bir alan haline gelmiştir (Hine, 2017: 403).

Mevcut gelişmeler ışığında dijital etnografi gibi geleneksel yöntemler çağdaş bir dünyada araştırma yapmanın temel yönlerini ana hatlarıyla belirtir. Araştırmacıları dijital, maddi ve duysal bir ortamda nasıl yaşadığımızı ve araştırdığımızı düşünmeye davet eder. Bununla birlikte, bu statik bir dünya ya da çevre değildir. Aksine, sürekli hareket halindedir. Geliştikçe ve değiştikçe araştırma yapmayı bilmemiz gereken bir dünyaya işaret etmektedir. Ayrıca söz konusu yöntemler internet çalışmalarına uygulayacağımız teknikleri ve süreçleri şekillendirmede dijital medyanın varlığının sonuçlarını da araştırıyor ve bu alanlara katılımlı araştırmanın dijital, metodolojik, pratik ve teorik boyutlarının nasıl giderek iç içe geçtiğini açıklıyor (Pink, vd, 2016: 1). Christine Hine da katılımlı çalışmaların internet'in insanlara sunduğu olanakları nasıl algıladıklarını keşfetmek için uygun bir yöntem olduğunu ileri sürmektedir (Hine, 2017: 403). Tüm bu gelişmeler internet araştırmalarının bir yöntem problemi çektiğine işaret etmektedir. Geçiş sürecinde geleneksel yöntemlerin internet çalışmalarına uygulanışı problemi bir nebze giderse de daha büyük problemler ortaya çıkabilmektedir. Özellikle devasa veri setleri ile uğraşan araştırmacılar böylesine zengin bir araştırma içeriği içerisinde bir takım unsurları görmezden gelmişlerdir. Araştırma etiği ile bağlantılı olan bu unsur verilerin ya da kişilerin mahremiyetidir. Bu yüzden bireylerin verilerinin mahremiyetini sağlamaya yönelik bir alternatif olan yeniden üretim burada tartışmaya açılacaktır.

Yeniden Üretimin Olumsuz Anlamı

Yeniden üretim doğrulanabilir verilere güvenen, yorum ve bulguların bütünlüğünü içerdiği sorgulama disiplinleri için yanlış davranışı oluşturur. Bu çerçeveden bakıldığında yeniden üretimin yanlış bir davranış olarak

tanımlanması mümkündür. Çünkü mevcut yeniden üretim tanımlarını sunan baskın eğilimler bilimsel yöntem içindeki davranış parametrelerini açık bir biçimde tanımlamışlardır (Markham, 2011). Bilimsel bir araştırma yaparken uyulması gereken kuralları belirten bu yönergeler belli bir bilim çevresinin egemen söyleminin dışına çıkamazlar. Böylelikle araştırma hilesi gibi durumlara yönelik tanımlar etik yaklaşımı neyin oluşturduğuna dair aşırı basitleştirmeler ile işlev görürler. US Department of Health and Human Services (Birleşik Devletler Sağlık ve İnsan Hizmetleri Departmanı) bünyesinde çalışan The US Office of Research Integrity (Birleşik Devletler Araştırma Bütünlüğü Ofisi- ORI) de bu kuruluşlar arasındadır. ORI araştırma suistimali çeşitlerini yeniden üretim (fabrication), sahtesini yapma (falsification) ve intihal (plagiarism) olarak çeşitlendirmektedir (Steneck, 2007: 21):

Yeniden Üretim verileri veya sonuçları oluşturmak ve bunları kaydetmek ve raporlamayı kapsamaktadır.

Sahtesini yapma ise araştırma malzemelerini, ekipmanlarını, süreçlerini manipüle etmek veya araştırmanın araştırma kaydında doğru şekilde temsil edilmemesi için veri veya sonuçları değiştirmek veya atlamaktır.

İntihal başkalarının fikirlerini, işlemlerini, sonuçlarını veya sözlerini atıf vermeden kullanmaktır.

Buradan da anlaşıldığı üzere bilim çevrelerinde araştırma etiği ve bunun özelinde yeniden üretime yaklaşım yukarıdaki gibidir. Yeniden üretimin sahtesini yapma ve intihal gibi kavramlar ile yan yana anılması ona negatif bir anlam yüklenmesindeki temel sebeplerden birisidir. Ancak yeniden üretim kavramına genellikle doğa bilimleri alanından pozitivist bir biçimde yaklaşıldığı göz önünde bulundurulduğunda sosyal bilimler ayağına ayrı bir parantez açmak gerekmektedir. Çünkü yeniden üretime doğa bilimleri

tarafından yaklaşım araştırma verisinin ve sonuçlarının manipüle edildiği yönündedir. Bu yaklaşımın doğa bilimleri tarafı kendi içerisinde tutarlı olabilir. Ayrıca araştırma etiği noktasında akademik çevrelere yönelik genel bir ilke olarak da işlev görebilir. Bununla birlikte Doğa bilimleri alanında yeniden üretimi tespit etme olasılığı teknik imkânlarla da mümkün olabilmektedir.

Örneğin Chris Hartgerink, Jelte Wicherts ve Marcel ALM Van Hassen'in "The Value Of Statistical Tools To Detect Data Fabrication" adlı makalede yeniden üretimi tespit etmeye yönelik bir yöntem geliştirmişlerdir. Bu yöntem yeniden üretilmiş veriyi tespit etmek için basamak analizleri, değişken analizleri ve çok değişkenli ilişki analizlerini kullanmayı öngörmüştür. Yeniden üretimi tespit etmek için kullanılan bu üç tür analiz, genel bir yeniden üretim testi sağlamak için Fisher yöntemi²⁰ ile birleştirilen 10 veri üretimi testinin sonucunu verir. Araştırmacılar sonrasında Receiver Operating Characteristic (ROC) ²¹ analizleriyle bu yöntemlerin performansını incelemeyi hedeflemişlerdir. Böylelikle bu proje ile yeniden üretimi tespit etmek için istatistiksel araçların performansını incelemek istemişlerdir. Bunu test etmek için kurgusal verileri çeşitli istatistiksel yöntemlere de tabi tutmuşlardır (Hartgerink vd., 2016: 4). Görüldüğü üzere yeniden üretim meselesi doğa bilimleri açısından somut bir

²⁰ Fisher'in birleşik olasılık testi olarak da adlandırılan yöntemidir. İstatistiklerde veri birleştirme veya meta-analiz için kullanılan bir tekniktir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fisher RA (1925). *Statistical Methods for Research Workers*. Oliver and Boyd, Edinburgh: United Kingdom.

²¹ Mevcut kullanımıyla ROC eğrileri, herhangi bir öngörücü modelde gerçek pozitif ve negatiflerin nasıl ayırt edebileceğini görmek için bir yoldur. Ayrıntılı bilgi için bkz. Hajian-Tilaki, K. (2013). Receiver operating characteristic (ROC) curve analysis for medical diagnostic test evaluation. *Caspian journal of internal medicine*, 4(2), 627.

biçimde ispat edilebilen bir araştırma hilesidir. Ancak söz konusu sosyal bilimlerde olduğunda verinin yeniden üretimine biraz daha temkinli yaklaşmakta fayda vardır. Çünkü doğa bilimleri açısından gerçek bir araştırma hilesi olan yeniden üretim, sosyal bilimlerde için bir gereklilik olabilir.

Markham (2012: 340) da bu gerekliliğin farkında olarak yeniden üretim ile ilgili bir takım bilim çevrelerinin endişelerini haklı görmekte ve yeniden üretimin söz konusu yanlış davranışı oluşturduğunu belirtmektedir. Bu noktada veriden ne kastedildiği önemlidir. Eğer yeniden üretim araştırma verilerini icat etmek anlamına geliyor ise bu etik açıdan uygun bir davranış biçimi değildir. Ancak yeniden üretim veri ve sonuçları oluşturmak biçiminde işliyor ise; verinin sadece bir hipotezin aracılığıyla öyküyü anlattığı anlaşılmalıdır. Bu süreçte araştırmacının rolü veri ile hipotez arasındaki uygunluğu ölçmeye çalışmaktır. Bu yönüyle yeniden üretim sosyal bilimlerde bağlamında farklı biçimde tartışılmaktadır. Bir sonraki bölümde de bu bağlamda yeniden üretimin nasıl araştırma öznesini korumaya yönelik olarak kullanılabileceği üzerinde durulacaktır.

Yeniden Üretim Nedir?

Araştırma verileri ile oynama yukarıda bahsedildiği üzere geleneksel ve daha çok doğa bilimleri perspektifinden bakan yaklaşımlar tarafından araştırma etiği problemi sayılmaktadır. Ancak günümüz yeni medya araştırmalarını göz önünde bulundurduğumuzda farklı bir yaklaşım benimsemenin gerekliliği ortadadır. İnternetin kişisel ve hassas bilgileri toplamak için kullanılması bir dizi potansiyel avantajı bünyesinde barındırabildiği gibi aynı zamanda sayısız potansiyel güvenlik tehditlerini de bünyesinde barındırmaktadır. Ayrıca kullanılan veri setlerinin anonimliği hakkında düşünürken, söz konusu verilerin kötüye kullanılabileceği akılda tutulmalıdır (Denissen vd, 2010: 568).

Buradan hareketle yeniden üretim konusunda alışlageldiğın dışında bir yaklaşım geliştirmek yeni medya araştırmaları için oldukça hayatidir. Yeniden üretimin geleneksel tanımını tekrar hatırlayacak olursak: kavram özellikle Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bilimsel topluluklarda “sahtesini yapma” terimi ile uyuşan bir tür araştırma yanlış davranışı olarak kabul edilmektedir (Markham, 2012: 335-336). Bu tanımın sosyal bilimler ve özelinde internet araştırmalarında nasıl farklılaştığını ortaya koymak oldukça önemlidir.

Öncelikle geleneksel araştırmalarda anonimlik meselesine değinmekte fayda vardır. Geleneksel yaklaşımlar bir kimsenin özgürce erişilebilir olduğu (kamuya açık veya izin verilmişse) kaynağı anonimleştirdiğimiz sürece alıntı yapıp analiz edebileceğini düşünürler. İnternette önce, araştırmacılar alan notlarını, transkripsiyonları, demografik verileri, çalışmanın yerini veya katılımcıların kimliklerini ortaya çıkarabilecek diğer bilgileri güvenli bir şekilde saklama sorumluluğunu ellerinde tutarlardı. Bunun gibi geleneksel veri koruma yöntemleri, sosyal araştırmacıların kamuya açık, arşıvlenebilir, aranabilir ve izlenebilir alanların arttırılması için araştırmalar tasarlamaları, verileri yönetmeleri ve araştırma raporları oluştırmaları gerektiği durumlarda artık yeterli olmayabilir. Bu tür araştırma ortamlarında, mekân ve çalışılmakta olan insanlarla ilgili ayrıntıları yeterince gizlemenin birkaç yolu vardır. Bu tür ortamlarda veri temsilini yaratıcı ve performatif bir şekilde yerine getiren yöntem olarak yeniden üretim (fabrication) kullanışlı bir yöntem olarak ortaya çıkmaktadır. (Markham, 2011).

Araştırma verisinin korunmasına yönelik yaklaşımlar çoğu kez üzerinde anlaşılmış konulardır. En azından soyut ilkeler düzeyinde etik araştırmanın ne olduğu hakkında geniş bir fikir birliği vardır (Webster vd., 2014: 79). Bu fikir birliği ise genellikle bilgilendirilmiş onam izni almak, anonimliği ve gizliliği koruma üzerinedir (Beninger, 2017: 58). Fakat bunun pratikte nasıl gerçekteleceği üzerine farklı yaklaşımlar araştırmacıları kendi yöntemlerini

izlemeye itmiştir. Annette Markham da yeni medya araştırmaları kapsamında araştırma öznelerini korumak için pratik bir yöntem olarak yeniden üretim (fabrication) kavramını bağlamında kullanmayı hedeflemiştir. Ancak geleneksel bilim anlayışında etik bir davranış olarak tanımlanmayan (en azından tanım itibariyle) bu yöntemin araştırmalarda nasıl kullanılacağı bir sorun teşkil etmektedir. Markham, konu internet tabanlı araştırmalara geldiğinde araştırma ile ilgili verilerin güvenliğini sağlama bakımından yeniden  retilimin kullanışlı olabileceğini ileri sürmektedir. Mevcut bilim yaklaşımları içerisinde tartışmalı olan bu uygulamaya yönelik bakış açısının nasıl olduğunu da başından geçen şu olayla aktarmaktadır (Markham, 2011):

Geçen sene etik konulu bir konferans sunumunda yeniden veri  retilimi konusundan bahsettim. Orada “daha önce yeniden veri  rettim” dememin oldukça masum bir tarafı vardı. Ancak odadaki ölüm sessizliği beni hemen bir açıklama yapmaya zorladı: kelimelerinin gerçekten takip edilmesini istemeyen birisiyle  evrimi i olarak röportaj yaptım ve bu yüzden bir diyalog icat ettim. Ve şunu ekledim: bu sohbetimizi sadece temsil eder fakat kesinlikle  oğaltmaz. Yanıtlar oldukça şiddetliydi: bazıları için verileri “taklit” veya “tahrif” etme fikri çok ediciydi ve onlarda hayal kırıklığı yarattı. Diğerlerinin tepkileri ise bir bakımdan rahatlatmama neden oldu. Onlar araştırma çıktılarında yaşanmış deneyimlerden örnekler sunarak, katılımcıların mahremiyetini koruma noktasında kendi çalışmaları hakkında konuşmaktan heyecan duyuyordu.

Markham’ın yeniden üretim konusunda aldığı bu tepki onu bu konuda düşünmeye yönlendirmiş ve sosyal bilimlerde uygulanabilir (titiz, savunulabilir, etik) bir yöntem olarak yeniden  retilimi savunan bir proje hazırlamaya sevk etmiştir. “Fabrication As Ethical Practice, Qualitative Inquiry in Ambiguous Internet Contexts” (2012) adlı çalışma da bu doğrultuda

ortaya çıkan bir çalışmadır. Markham'a (2011) göre yeniden üretim; parçaları bir bütün halinde bir araya getirme, çerçeveleme, yerleştirme eylemini veya yöntemini açıklar. Burada, alanda toplanan bilgilerin yaratıcı bir şekilde çoğaltılması kastedilmektedir.

Yorumlayıcı paradigmlar içerisinde çalışan araştırmacılar için yeniden üretim aslında bir yorumlama süreci için uygun ve etik bir tanımdır. Daha da önemlisi yeniden üretim katılımcıların mahremiyetinin korunmasında gerekli bir adım olarak görülebilir. Suistimal kesinlikle bir endişe kaynağıdır, ancak kişi yorumlayıcı bir sorgulama anlayışı olarak değerlendirildiğinde, araştırmacı ile veri arasındaki ilişkinin çok farklı bir şekilde anlaşıldığı, “veriler” ile ne kastedildiği ve aslında internet araştırmasının günlük performansının ne ile ilgili olduğu konusunda farklı şekiller ortaya çıkarır (Markham, 2011). Bununla birlikte yeniden üretim yeni bir olgu değildir. Yorumlayıcı, post-pozitivist, post-modern, feminist ve geniş bir alandan gelen düşünürler uzunca ve ikna edici bir biçimde sosyal araştırmanın, kültürü yorumlama ve yazma eyleminde bulunma eylemi olduğunu savunmaktadırlar. Bu yüzden yeniden üretimin bir yöntem olarak geliştirmesindeki amaç sosyal bilimlerde nitel araştırmacılara yaratıcı, icat edilmiş (uydurma) gözlemler, yapaylıklar ve etkileşimler için araç geliştirmektir (Markham, 2012: 341).

Günlük kültürler hakkında kanıt sağlamak için yapılan araştırmalarda deneyim ile toplanan veriler ham veriler olarak sunulamaz. Yaşanan deneyimlerden bahsederken, kendi deneyimlerimizi, algılarımızı, duygularımızı ve eylemlerimizi anlamlı kılan şeyin kişisel yorum olduğunu bilmek gerekmektedir. Bu onların nasıl ifade edildiğine, kavramsallaştırıldığına, organize edildiğine, bir başka deyişle deneyimin nasıl anlatıldığına bağlıdır (Pickering, 2008: 19). Markham (2012: 341) da buradan yola çıkarak verinin yalnızca alanda gözlenen ve bulunandan oluşmadığını, araştırmacının kendi katılımından da etkilendiğini belirtir. Araştırmacı

hareket ettikçe veri ile ilgili sınırlar oluşur ve her unsur bir seçimin sonucudur. Her hareket veri ile ilgili değişkenlerin anlamını şekillendirmeye yöneliktir. Yani tüm veriler analiz edilmeden önce daraltılmış, değiştirilmiş ve çeşitli filtrelerden geçirilmiştir.

Araştırma sürecinin araştırmacı bağlamında müdahale edilen bir süreç olduğu göz önünde bulundurulduğunda yeniden üretim etik hassasiyetlerin giderilmesi için kullanılabilir. Özellikle verinin kamusal ve özel niteliği tartışmalarının söz konusu olduğu düşünüldüğünde mahremiyeti korumak için mantıklı ve etik temelli bir süreç olarak düşünülebilir. Böylelikle araştırma etiği araştırma bağlamı içerisine yedirilebilir ve pratik bir yöntem olarak yeniden üretim etik pek çok problemin üstesinden gelinmesine yardımcı olabilir (Markham, 2012: 341). Bu doğrultuda Markham (2012: 342) yeniden üretimi insanların, olayların ve etkileşimlerin bağlamlarının değişmeden yeniden tasarlandığı, aynı zamanda kurgusal öyküleme biçimleri ile yeniden inşa edildiği eylemler pratiği olarak tarif etmektedir. Buradan hareketle sonraki kısımda Markham'ın bileşik eylemler ve kurgusal öyküleme olarak iki kısımda kategorileştirdiği yeniden üretim pratikleri aktarılmaya çalışılacaktır. Bileşik eylemler kategorisi içerisinde olaylar, insanlar, etkileşimler ve süreçlerin nasıl yeniden üretilebileceği aktarılacaktır. Kurgusal öyküler kısmında ise katmanlı ilişkiler, drama, konuşma ve diyalogların nasıl yeniden üretilebileceği üzerinde durulacaktır.

Bileşik Eylemler

İlk olarak Markham'ın bileşik eylemler olarak adlandırdığı kategori ele alınacaktır. Markham bileşik eylem oluşturmayı veri setinden temsili elemanları seçerek, orijinal veriye doğru izlenemeyen yeni bir orijinalin oluşturulması süreci olarak açıklamaktadır. Bu yeniden yapılandırmada

içeriğe, sorulara ve çalışmanın amacına dikkat edilmelidir. Böylelikle bileşik eylemler, çevrimiçi sosyal ortamlarda mahremiyet ve anonimlik hakkındaki mevcut kaygılara basit bir şekilde uyarlanabilir (Markham, 2012: 342).

Olayların yeniden üretimi

İlk olarak bir olayın yeniden üretim ile aktarılışını ele almada fayda var. Belirli bir tarih ve saatte bir etkinliğin belirli detayları, etkinliğin kendisi gerçekten aktarılmaya değerse çok önemli olabilir. Ancak bu örnekler nadirdir (Markham, 2012: 342). Yine de böyle bir durumun gerçekleşmesi ihtimaline karşılık olay içerisindeki durumlar yeniden üretilebilir.

Bileşik eylemlerin değeri, okuyucular için olayların ideal ve tipik bir örneğini sunmasından ileri gelmektedir. Hassas, riskli veya illegal bir durumda bileşik bir eylem belirli kimliklere, konumlara bağlanırsa zarar verebilecek veya intikam almaya neden olabilecek ayrıntıları sunmanın ve araştırmanın tek yolu olabilir. Örneğin herhangi bir kurumda çalışma ilişkilerini inceleyen bir araştırmacının karşılaşabileceği bir durumu ele alalım. Araştırmacı gerekli izinleri almış ve bu izin doğrultusunda kurum içi çalışma ilişkilerini gerek yerinde katılarak gerek ise kurum bünyesinde oluşturduğu çevrimiçi platformlarda incelemeye başlamış olsun. Burada katılımcılardan aldığı geri bildirimler sonucunda kurum içerisinde yaşanan bir olayın kurum içi çalışma ilişkilerini bozduğunu varsayalım. Ancak bu olayı olduğu gibi aktarmak gerek hukuki gerek kurum içi dinamikler bakımından potansiyel zorluklar barındırdığı için olayı bu biçimde anlatmak katılımcılara ve araştırmacıya zarar verebilir. Bu durumda olayın yeniden üretimi alternatif bir yol olabilir ve konu bağlamından koparılmadan ve kritik önemde olan olay da atlanmadan çalışmada yer verilebilir. Bu tür eylemler genel olarak tipik senaryonun ayrıntılı bir tanımını iletmek şeklinde gerçekleşmektedir. Bu

sayede okuyucu, orada olmanın nasıl bir his olduğunu ve alanla, katılımcılarla ve araştırmacıyla bir bağ da kurabilir (Markham, 2012: 342).

İnsan öznenin yeniden üretimi

Söz konusu araştırma öznesi insan olduğunda da yeniden üretim kullanışlı olabilir. Kişilerin yeniden üretilmiş verilerini oluşturmak katılımcının riskli bir konumda bulunduğu sosyoloji ve antropoloji çalışmalarında yaygın bir uygulamadır. Bu gibi durumlarda, araştırma sorularını oluştururken araştırma öznesini değil fenomenin kendisini hedef almak faydalı olabilir (Markham, 2012: 343). Bu yeniden üretim uygulaması görece daha basit ve kullanışlı olabilir. Ve yeni medya çalışmalarında sıkça karşılaşılan bir problemin üstesinden gelmeye yardımcı olabilir. Özellikle yeni medya çalışmalarının araştırma öznelere hassas veri sorunsalının aşılmasında önemli bir işlevi yerine getirebilir. Bu yüzden insan öznelere verilerinin yeniden üretiminin pratik olarak uygulanmasında fayda vardır. Temel olarak güncel internet araştırmalarında yapılan önemli bir etik ihlalden yola çıkalım. Madde bağımlısı gençler üzerine yapılan bir çalışmada araştırma öznesinin hassas olduğu ortadadır. Çalışma kapsamında belli bir örneklem seçtiğimizde söz konusu gençleri her durumda anonimleştirmemiz gerekmektedir. Hassas olarak nitelediğimiz grup ile ilgili kimliğin izinin sürülebileceği her ipucu araştırma öznesine zarar verecektir. Bu yüzden yeniden üretim ile araştırma öznesinin kimliği gizlenebilir ve izler ortadan kaldırılabilir. Bunun için pek çok yöntem kullanılabilir. Söz konusu gençler ile yapılan katılımlı ya da katılımsız bir çalışmada gerçek ismi yerine yeniden üretilmiş bir isim bu sorunu çözecektir. Bununla birlikte görsel kullanılacak ise orijinal görselin yeniden üretilmiş bir versiyonu sorunu ortadan kaldıracaktır.

Etkileşimlerin yeniden üretimi

Araştırma öznesinin insan olduğu durumlarda söz konusu olan bir diğer yeniden üretim ögesi etkileşimlerdir. Bu süreçte etkileşim insan özne ile birlikte gerçekleşir. Bu yüzden hem okuyucuya anlamlı diyaloglar iletmek hem de araştırma bağlamında ne olduğunu sunmak için yeniden üretim zengin bir form önermektedir. Burada etkileşimler içerisinde diyaloglar üretmek, elde edilen bulguları sunma aracı olabilir. Öyle ki diyalog icat etmek antropologların uzunca süredir kullandığı bir uygulama olagelmıştır. Günümüzde dijital imkânların etkileşimleri kaydedebilme ve saklama özelliği bu etkileşimlerin temsil edilmesi ve yeniden üretilmesi noktasında teşvik edici ve kolaylaştırıcı durumdadır. Ancak dijital çağın getirdikleri bu yenilikleri yorumlamanın bu kadar önemli olduğu bir durumda hatıralara güvenmeyi en az seviyeye indirmektedir. Bu haliyle okuyucunun tecrübesine benzeyen diyalogların daha güvenilir olarak kabul edilmeleri muhtemeldir. Söz konusu tecrübenin yankı bulması hem içerikte hem de tonda olmalıdır. (Markham, 2012: 343). Yani etkileşim yeniden üretilirken bağlam kaybedilmemelidir. Burası önemlidir çünkü etkileşimi yeniden üretim, kendine has bir durumu yeniden üretim anlamına geleceğinden dikkatli olmakta fayda vardır. Yeni medya araştırmaları da çoğu zaman çevrimiçi ya da çevrimdışı etkileşimlere odaklandığından yeniden üretim ve anonimlik dengesini kurarak bir yol izlenmelidir. Örneğin yeni medya araştırmalarında sıkça rastlanılan bir problemi ele alalım. Öğrencilerin WhatsApp grubu etkileşimlerinin incelendiği bir araştırma yaptığımızı varsayarsak grup içi etkileşimleri olduğu gibi aktaramayız. Bu grup herhangi bir hassas grup olabilir. Ancak burada temel mesele o grup içindeki etkileşimlerin yeniden üretimidir. Öğrencilerin grup içi etkileşimleri onlar için hassas sayılabilecek unsurlar barındırabilir. Nitekim kendi kültürel kodlarının varlığı söz konusu olduğundan okul yönetimi, öğretmenler, ebeveynler vs. grup içi söylemlerden rahatsız olabilir ve onlar için zarar verici bir etkisi olabilir. Bu yüzden etkileşimin anonimliğini

korumak için doğru bir denge kurmak gerekmektedir. Yeniden üretim burada konuşmaların, konuların, kişilerin, davranışların vs. tamamını kapsar. Etkileşim izi sürülemeyecek bir hal alır. Böylelikle etkileşimin içerisinde yer alan unsurların yeniden üretimi gerçekleşmiş olur. Ancak etkileşimin unsurlarının bağlamından koparılmaması burada kritik önemdedir.

Süreçleri yeniden üretmek

Bir diğer mesele ise süreçleri yeniden üretme meselesidir. Herhangi biri yazma biçimini veya tarzını, benliğin sunumunu, etkileşim modlarını/formlarını ve çeşitli müzakere süreçlerini araştırırken olduğu gibi sürecin alabileceği bileşik bir formdan söz edilebilir. Farklı yaş grupları için tipik Google arama işlemlerini tanımlayan bir araştırmacı, bir bireyin gerçek pratiğini ortaya koymadan analiz sırasında bulunan anlamlı kalıpları oluşturabilir. Ya da toplumsal bir olayın aktarımı sırasında yaşananlar görseller ve çeşitli çizimler ile aktarılabilir. Buradaki amaç dikkati bireylerden alıp kalıplara yöneltmek olarak özetlenebilir (Markham, 2012: 343-344). Örneğin herhangi bir konuda gerçekleşen bir protesto eylemini ele alalım. Bu eylem sürecinde yaşananların çeşitli sosyal medya platformlarında temsil edildiğini varsayalım. Araştırmacı eylem içerisinde yaşanan süreçleri çalışmada aktarmak istiyor ise bu süreçleri olduğu gibi ayrıntısı ile aktarmamalıdır. Eğer anonimliği göz ardı eder ise aktardığı süreçler izi sürülebilir bir hal alabilir ve kişiler bu durumdan zarar görebilir. Bu durum güncel yeni medya araştırmalarında sıkça tekrarlanan bir probleme de dikkat çekmektedir. Söz konusu araştırmalar herhangi bir toplumsal olayı incelerken internet ortamına düşen görselleri olduğu gibi kullanmaktadırlar. Açık bir etik ihlale işaret eden bu durum yeniden üretim ile aşılabilir. Bunun için de süreçlerin yeniden üretilmesine ihtiyaç vardır. Yukarıda açıklandığı gibi herhangi bir eylem sürecini aktarmada yeniden üretilen çizimler ve görseller süreçlerin aktarılmasına

yardımcı olabilir ve böylelikle araştırmacının daha önce hiçbir bağı olmayan bir bireyi koruma altına alabilir.

Yukarıda bahsedilen bileşik eylem biçimleri nitel araştırmacının alandaki tüm unsurlar ile yorumlayıcı bir ilişki içerisinde durumlarda geçerlidir. Keza nitel araştırma uygulamasının unsurları alandan sorular ve teoriler vasıtasıyla geniş bir bilgi elde edimi için son derece uygundur. Ancak söz konusu bileşik eylemleri uygularken bir takım sınırlamalar da söz konusudur. Örneğin alan ile ilgili bir çalışma yaparken genellikle zengin bir yorum gücünden yararlanılır. Bileşik eylem ile alan anlatılırken bir genellik sağlama lehine bazı değişkenler göz ardı edilebilir veya farklılıklar azaltılabilir. Herhangi bir araştırmacı katılımcıları eşsiz kişilikleri olan gerçek bireyler olarak anlatabilir. Diğer yandan, idealize edilmiş ve düzgün bir birey ya da olay aktarılabilir. Sonuç olarak gerçeğinden soyutlama süreci yapılan esas iştir. Gerçeğinden soyutlama işi kötü bir durum olarak algılanmamalıdır. Çünkü bir araştırmacı herhangi bir çalışmaya başlarken bir takım filtreleme süreçlerini işletir. Bu da seçimlere işaret etmektedir. Bu yüzden yukarıdaki bileşik eylemler oluşturma kategorileri bir araştırma için neyin önemli olduğunu vurgulamak, bulguların özünü ve katılımcılara sadakati koruyarak verileri aktarmak için iyi bir yoldur (Markham, 2012: 344).

Kurgusal Öyküler

Öykülemenin anlatı değerinin araştırma verisini sunmada bir yöntemi olarak kullanılması esasen yeni bir olay değildir. Öykülemeye kısaca değinecek olursak: Bir hikâyenin (ister olgusal olsun ister kurgusal olsun) genellikle sözlü ya da yazılı olarak ancak diğer sembolik sistemlerle de ifade edilebilen anlatılış tarzına verilen addır. Öykülemeyi bir anlatıcı ve bir konu içeren herhangi bir anlatım biçimi olarak kavramsallaştırabiliriz. Bu konu içerisinde eylemler,

olaylar, karakterler, deneyimler ve durumlar olabileceği gibi bu ögelere anlam veren bir düzenleniş biçimi söz konusudur (Rankin, 2002: 1). Markham’a (2012: 345) göre de öyküleme sadece araştırmacının araştırma sonuçlarını ortaya koymanın bir yolu değil, aynı zamanda araştırmacının bir editör, tercüman ve hikâyenin gerçek üreticisi olarak faaliyetlerini benimsemesinin bir yoludur.

Öykülemenin çeşitleri vardır. Markham yeni medya çalışmalarıyla en ilgili olanlarını kavramsallaştırmak için katmanlı ilişkiler²², drama, konuşma ve diyaloglar olarak üç kategori altında tartışma yürütmekte ve bir kategorileştirme denemesi yapmaktadır (2012: 345).

Katmanlı İlişkiler

Bu öyküleme türlerini açıklamaya katmanlı ilişkiler ile başlayalım. Katmanlı bir metin yazmak, katılımcıların ve araştırmacının sesini öykülemenin içerisine katmak için bir yöntem olabilir. Burada her katmanın diğer katmanlara bir yorum veya yanıt işlevi göreceği için özellikle karmaşık konular aktarılırken perspektif ayrı kalmakla birlikte bütünlüklü argüman oluştururlar. Ve böylelikle söz konusu katmanlar birleştirici bir sonuç ortaya çıkabilir (Markham, 2012: 346). Bu haliyle katmanlı ilişkileri aktarma biçimleri karmaşık görünebilir. Ancak esasen masallardaki gibi “bir varmış bir yokmuş” gibi başlayan anlatımlara denk gelmektedir. Temel mesele anlatılmak isteneni araştırmada yer alan tüm bileşenleri göz önünde bulundurarak özgün bir biçimde anlatmaya dayanmaktadır. Araştırmacı, katılımcı vs. tüm bileşenler bu anlatım biçiminde önemlidir ve söz hakları vardır. Böylelikle araştırmacının araştırması ile ilgili tüm katmanları eksiksiz

²² Katmanlı ilişkiler ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz. Ronai, C. R. (1995). Multiple reflections of child sex abuse: An argument for a layered account. *Journal of contemporary ethnography*, 23(4), 395-426.

bir biçimde aktarmasına yardımcı olur. Bu haliyle katmanlı ilişkiler eşsiz bir yeniden üretim imkânı sunmaktadır. Örneğin, bir araştırmacının bulaşıcı hastalık taşıyan bireylere yönelik bir araştırmasını ele alalım. Araştırmacı hastaların kurduğu bir foruma girip burada araştırma yapacak olsun. Forum girişin izne tabi olduğu göz önünde bulundurulduğunda katılımcıların ve forum yöneticisinin bir takım gizlilik talepleri olacaktır. Katılımcılar doğal olarak kimliklerinin gizli tutulmasını talep edecekler ve araştırmacıdan araştırmasının toplumsal bir problemin üstesinden gelmesine katkıda bulunmasını isteyeceklerdir. Ayrıca konunun önyargı barındırmayacak bir biçimde aktarılması da oldukça önemlidir. Katmanlı ilişkiler öyküleme biçimi ile tüm bu bileşenleri göz önünde bulundurarak geleneksel biçimde anlatılamayacak pek çok şeyi yeniden üreterek aktarabiliriz. Böylelikle forum üyeleri öykünün anonim bir biçimde anlatılmasına izin verecektir.

Drama

Kurgusal öyküleme bağlamında kullanılabilecek bir diğer yeniden üretim yöntemi olarak drama da kullanışlı imkânlar sunabilir. Araştırma verilerini bir dramaya dönüştürmek, karakterler, eylemler ve hikâyenin konusu noktasında araştırma bağlamının bazı yönlerinin vurgulanmasında kullanılabilir. Gerçek katılımcıların özelliklerine uygun farklı karakterler ile denemeler yapılabilir (Markham, 2012: 346). Burada esas olan kurgudur. Örneğin okul harçlarının fazla olduğunu öne süren üniversite öğrencilerinin protesto eylemlerini ele alalım. Burada amacımız öğrencilerin birbirileri ile haberleşme ve organize olma pratiklerinde sosyal medyanın ne denli önemli olduğu olsun. Çalışma kapsamında çevrimiçi ve çevrimdışı pratiklerin incelendiği göz önünde bulundurulduğunda çalışmayı hikâyeleştirmek için bir takım unsurlar göz önünde bulundurulmalıdır. Öğrenciler bu çalışmada

hassas özneyi oluşturduğundan onların çevrimiçi ve çevrimdışı pratikleri dramatize edilerek anlatılabilir.

Konuşmalar ve Diyaloglar

Konuşmalar ve diyalogların da öyküleme biçimi ile aktarılması mümkündür. Konuşma ve diyalog temelli görüşmelerin yeniden üretilmesi bir analiz süreci olarak kullanılabilir. Yani geleneksel bir araştırmada monologun statik bir temsili gibi görünen şey dağınık veya bağlamsal bir konuşma olarak daha açık bir şekilde tanımlanabilir. Bu oluşturma işleminde normalde çalışmada bulunmayan öğeler dâhil edilebilir. Böylelikle metin içerisinde yapılacak değişik oyunlar ile katılımcıların ayrıntılarını içeren (kafa karıştırıcı durumlar, gergin duruş, can sıkıntısı, uzun duraklamalar) durumlar analize çok önemli bir anlam katabilir. Ayrıca fiziksel çevrenin konuşmanın içerisine dâhil edilmesi konuşmanın içeriğe daha fazla zenginlik kazandırmaya yardımcı olabilir. Tüm bunların yeni medya araştırmaları kapsamında olduğunu düşündüğümüzde söz konusu özellikler burada gerçekleşen konuşmalara da uygulanabilir ve okuyucular için durum hakkında fikir verici bir özelliğe sahip olabilir. Böylelikle araştırmacının da içerisinde bulunduğu bir aktiflik süreci okuyucuya içerik sağlama bakımından daha tutarlı olabilir (Markham, 2012: 346-347). Görüldüğü üzere konuşma ve diyalogları yeniden üretmek etkileşimleri ve süreçleri yeniden üretmekten daha kapsamlı ve zor bir süreçtir. Öyküleme meselesi için içerisinde girdiğinde söz konusu konuşmalar ve diyaloglar tamamen bağlamından kopuk bir biçimde aktarılma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilir. Örneğin altmış yaş üstü bireylerin Facebook kullanım pratiklerini inceliyor olalım. İnsan özne ile yapılan çalışmalarda hassas olsun olmasın birey verilerinin açık bir biçimde kullanılmasını istemiyor ise bilgilerini anonimleştirmek zorunluluğu vardır. Bu noktada çalışmayı bağlamından koparmamak ve kapsamı daha iyi

aktarmak adına yeniden üretim kullanılabilir. Burada da söz konusu bireylerin verileri konusunda hassas olduğunu varsayarsak Facebook'taki diyaloglarını ve konuşmalarını yeniden üretim meselesi ortaya çıkmaktadır. Bu noktada bireylerin kişisel hesaplarının akışında yaptığı konuşmalar ve diyaloglar farklı bir bağlam içerisinde özünden koparılmadan aktarılabilir.

Görüldüğü gibi bu teknikler bireysel izleri ortadan kaldırırken herhangi bir ilişkiye zenginlik vermek üzere tasarlanmıştır. Kişinin izleri pek çok noktada herhangi birisi tarafından takip edilebilir ve ortaya çıkarılabilir. Bunun gibi durumların olmaması için çalışmada yer alan bir takım unsurların değiştirilmesi bir çözüm olabilir ve böylelikle çalışmanın herhangi bir bireye ve belirli gruplara odaklanmasına gerek kalmaz. Bu noktada uygulanan tekniğin araştırmanın bağlamını değiştirip değiştirmediğine yönelik sorular sorulabilir. Ancak öyküleme burada sadece okuyucuları anonimleştirmek ve fenomen hakkında daha eksiksiz, farklı düşüncelerini sağlamak içindir. Bu nedenle araştırmanın yürütülmesi için iyi bir duruş denebilir. Neticede bileşik eylemlerde de görüldüğü üzere yalnızca kişisel tanımlayıcıları kaldıran ancak araştırmacının bağlamın özüne sadık kalarak yakaladığı bir temsil modu olarak kullanılabilir (Markham, 2012: 347).

Sonuç

Teknoloji, toplumsal ve sosyolojik pek çok şeyi dönüştürdüğü gibi epistemolojik ve metodolojik uygulamaları da dönüştürmüştür ve dönüştürmektedir. Bu doğrultuda çalışma ilk olarak internet tabanlı uygulamaların kullanılışındaki artışın bu alanları incelemeye değer bir alan olarak görülmesine odaklanmıştır. İnternet ve yeni medya araştırmalarına yönelik gerçekleşen yoğun ilgi her geçiş döneminde görüleceği üzere bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. Yukarıda bahsedildiği üzere internet

araştırmaları kapsamında geleneksel yöntemler ile gerçekleştirilen çalışmalar araştırma verisinin bolluğu karşısında yetersiz kalmışlardır. Karşılaşılan devasa miktardaki veri ile nasıl alışılacağının bilinmemesi buna rağmen yapılan çalışmalarda bir takım etik problemler doğurmuştur. Sağlık bilimleri ve fen bilimleri gibi alanlar bu gelişmeler karşısında bir takım adımlar atarak bir araştırmada neyin yanlış davranışı oluşturacağına yönelik somut tanımlar belirlemişlerdir. Belirledikleri tanımlar kendi çevrelerinde genel kabul de görmektedir. Ancak söz konusu araştırma etik dışı davranış tanımlarını sosyal bilimler alanında uygulamak alanın kendi pratiklerine uygun gelmemektedir.

Bu noktada sosyal bilimler ve özelinde yeni medya çalışmalarını ayrı bir biçimde ele almak gerekiyor. Çalışmada aktarıldığı üzere mahremiyet bilimsel çalışmalarda etik açıdan oldukça önemli bir kavrama denk gelmektedir. Söz konusu sosyal bilimler ve toplum bilimleri olduğunda ve buna bir de internet araştırmaları eklendiğinde araştırmacının araştırma konusuna ve öznesine yönelik tavrı ayrı bir önem taşımaktadır. Hatta internet araştırmalarının bu konuda özel bir konumda bulunduğunu ileri sürebiliriz (Binark, 2005: 177-178). Hal böyle olunca internet çalışmaları diğer alanların etik pratiklerinden farklı değerlendirilmelidir. Çevrimiçi ortamlarda araştırma yapan araştırmacıyı bir etnograf olarak ele aldığımız takdirde hassas olması gereken noktalar söz konusudur. İnternette herhangi etkileşimli bir ortamda katılımcılarla bir çalışına yapıldığı takdirde araştırmacı katılımcılarının kimliklerinin anonimleştirilmesi noktasında hassas olmak durumundadır. Bu konuda oldukça önemlidir. Araştırmacı buna dikkat etmediği durumda etik bir ihlalde bulunacağı gibi araştırma paparazzisi konumuna da düşebilir (Binark, 2005: 178; Chen vd., 2004: 160). Bu yüzden internet araştırmaları noktasında bu unsurları yaratıcı uygulamalar ile ortadan kaldırmak gerekmektedir.

Çalışma kapsamında ele aldığımız yeniden üretim etik ihlallerden kaçınmak isteyen ve çevrimiçi ortamlarda araştırmalarını gerçekleştiren araştırmacılara yol gösterici niteliğindedir. Markham'ın "Fabrication As Ethical Practice, Qualitative Inquiry in Ambiguous Internet Contexts" (2012) adlı makalesi bu yüzden çığır açıcı niteliktedir. Diğer bilim anlayışları tarafından kavram itibariyle olumsuz bir anlam atfedilen yeniden üretim bu haliyle yeniden düşünebilir. Özellikle sosyal bilimlerin kendi dinamikleri göz önünde bulundurulduğunda yeniden üretim bir anonimleştirme tekniği olarak kullanılabilir. Etik uygulamaları ilke haline getirmiş araştırmacılar için mahremiyeti sağlamanın dışında araştırmacı ve katılımcı güven ilişkisinin sağlanmasına da katkıda bulunabilir. Yukarıda bahsedildiği üzere bu yönleme yönelik tepkiler de olabilir. Bu tepkiler araştırma verisi ile oynamanın bilimsel bir yaklaşım olmayacağı yönündedir. Ancak olaya Weberyan bir perspektiften bakıldığında her araştırmacı bilimsel bir araştırmaya başlamadan evvel bir problem belirlemek durumundadır. Bu seçim öznel olmak zorundadır. Aksi takdirde yaptığımız seçimleri nereye dayandırabiliriz? Fakat bu öznellik Weberyan perspektifte çalışmanın nesnelliğine gölge düşürmez (Sunar, 2008: 25). Yeniden üretimde de buna benzer bir uygulama vardır. Her ne kadar olayları, insanları, etkileşimleri, süreçleri yeniden üretmek ya da katmanlı ilişkiler, drama, konuşma ve diyalogları öyküleme yöntemi ile yeniden üreterek aktarmak öznel bir süreç gibi görünse de çalışmanın bilimselliğine herhangi bir zarar vermez. Önemli olan çalışmanın bağlamından kopmaması ve aktarılan bilginin niteliğinin değişmemesidir.

Sonuç olarak, yeniden üretim kavramı internet ortamlarında çok kültürlü ve katmanlı bir durumun nasıl temsil edileceği noktasında bir takım alternatifler sunar. Akademi dışında sürekli yeniliklerin gerçekleştiği ve akademisyenlerin de bu yeniliklere ayak uydurma zorunluluğu söz konusu olduğu için yeniden üretim farklı bilgi üretme seçeneklerine uyum sağlamak gerekmektedir

(Markham, 2012: 349). Bu şekilde yenilikçi düşünülmediği takdirde yöntem krizlerinin artabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Aksi takdirde etik bakımdan çıkmazlar yaşanabilir ve günümüzde süregelen etik ihlallerin sayısı pratikte sabit kalabilir. En önemlisi de araştırma konusu insan özne olan ve onun yaşamını dönüştürmesi beklenen bilimsel faaliyetlerin varlığı tartışmalı bir vaziyet alabilir.

Kaynakça

Atabek, Ü. (2001). İnternet ve Sosyal Bilimlerde Metodoloji. Amme İdaresi Dergisi, 51-57.

Beninger, K. (2017). Social media users' views on the ethics of social media research. The SAGE handbook of social media research methods, 57-73.

Binark, M. (2005). İnternet'i ve/ya Bilgisayar Dolayımlı İletişim Ortamını İncelemek İsteyen Bir Araştırmacının Soruları ve Sorunları. M. Binark ve B. Kılıçbay (Der.) içinde İnternet, Toplum, Kültür, Epos: Ankara, 177-190.

Bruns, A., Burgess, J., & Higfield, T. (2014). A 'Big Data' Approach to Mapping the Australian Twittersphere. P. L. Arthur, & K. Bode içinde, Advancing Digital Humanities. London: Palgrave MacMillan, 113-129.

Chen, S. L. S., Hall, G. J., Johns, M. D. (2004). Research paparazzi in cyberspace: The voices of the researched. Online social research: Methods, issues, and ethics, 157-175.

Denissen, J. J., Neumann, L., Van Zalk, M. (2010). How the internet is changing the implementation of traditional research methods, people's daily lives, and the way in which developmental scientists conduct research. International Journal of Behavioral Development, 34(6), 564-575.

Eynon, R., Fry, J., & Schroeder, R. (2012). The ethics of internet research. Sage internet research methods, 279-304.

Fisher RA (1925). Statistical Methods for Research Workers. Oliver and Boyd, Edinburgh: United Kingdom.

Hajian-Tilaki, K. (2013). Receiver operating characteristic (ROC) curve analysis for medical diagnostic test evaluation. Caspian journal of internal medicine, 4(2).

Hine, C. (2017). Virtual ethnography: modes, Varietieses, Affordances. N. Fielding, R. M. Lee, & G. Blank içinde, The Sage Handbook of Online Research Methods. London: Sage Publications.

Hewson C., Yule P., Laurent, D., Vogel, C. (2003) Internet Research Methods: A Practical Guide for the Social and Behavioural Sciences. London: Sage Publications.

Hartgerink, C., Wicherts, J., & Van Assen, M. (2016). The value of statistical tools to detect data fabrication. Research Ideas and Outcomes, 2.

Kitchin, R. (2014). The Data Revolution: Big Data, Open Data, Data Infrastructures and Their Consequences. London: Sage Publications.

Lane, J., Stodden, V., Bender, S., Nissenbaum, H. (2014). Editor's Introduction. Privacy, big data, and the public good: Frameworks for engagement, 1-8.

Markham, A. (2011, Mayıs 5). Fabrication as Ethical Performance. Aralık 9, 2019 tarihinde <https://annettemarkham.com/2011/03/fabrication/> adresinden alındı.

Markham, A. (2012). Fabrication as ethical practice: Qualitative inquiry in ambiguous internet contexts. Information, Communication & Society, 15(3), 334-353.

Markham, A., & Buchanan, E. (2015). Etik Karar Alma ve İnternet Araştırmaları İnternet Araştırmaları Birliği (AoIR) Etik Çalışma Komitesinden Tavsiyeler. Folklor/Edebiyat, (83).

Pickering, M. (2008). Experience and the social world. Research methods for cultural studies, 17-31.

Pink, S., Horst, H., Postill, J., Hjorth, L., Lewis, T., & Tacchi, J. (2016). Digital Ethnography: Principles and Practice. London: Sage Publications.

Rankin, J. (2002). What is Narrative? Ricoeur, Bakhtin, and Process Approaches. Concrescence: The Australasian Journal of Process Thought, (3), 1-12.

Ronai, C. R. (1995). Multiple reflections of child sex abuse: An argument for a layered account. Journal of contemporary ethnography, 23(4), 395-426.

Steneck, N. H. (2007) Federal policy on research misconduct. ORI Introduction to the Responsible Conduct of Research, Department of Health and Human Services, <https://ori.hhs.gov/sites/default/files/2018-04/rcrintro.pdf>.

Sunar, İ. (2008). Düşün ve Toplum. Doruk: İstanbul.

Webster, S., Lewis, J., Brown, A. (2014). Ethical considerations in qualitative research. Qualitative research practice: A guide for social science students and researchers, 2, 77-110.

EK 3: Instagram Çalışmasında Yeniden Üretim Örneği

Crystal Abidin'in *Internet Celebrity: Understanding Fame Online* (2018) adlı çalışması da dünya çapında şöhretin değişen yapısı, doğası ve kültürünü ele almaktadır. Dijital teknoloji ilerledikçe ve sosyal medya platformları yeni kişilerarası iletişim formları geliştirdikçe, internet şöhreti yaşamın her kesiminden sıradan insanlar tarafından giderek daha erişilebilir hale gelmiştir. Bu alana geleneksel Hollywood ünlüleri, politikacılar ve de vatandaşlar ilgi göstermişlerdir. Bununla birlikte geleneksel medya karşısına bir alternatif olarak dijital medyanın ortaya çıkması gençlerin gelir için web tabanlı yayıncılığa ve öz küratörlük ile içerik üretimi gerçekleştirilebilecek pek çok uygulamaya alan açmıştır (Abidin, 2018: xix).

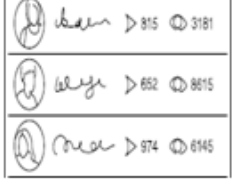
Abidin'in çalışması da çağdaş internet ünlülerinin ve şöhretin çevrimiçi olarak nasıl görüldüğüne dair güncellenmiş bir görünüm sunmaktadır. Çalışma içerisinde yer alan vaka çalışmaları, internet şöhretinin bugün Facebook, Instagram, Reddit, Tumblr, Twitter ve YouTube gibi popüler sosyal medya platformları tarafından nasıl kolaylaştırıldığını araştırıyor. Ayrıca çalışma kapsamında ele alınan örnekler küresel çapta farklı ülkelerden seçilmiştir. Bununla birlikte çalışmada geleneksel medyaya kurumsallaşmış eşik bekçiliği ve hiyerarşik özellikleri çerçevesinde bakılırken, sosyal medya özgürleştirici ve demokratik işlevleri ile ele alınmıştır. Ayrıca çalışma kapsamında ele alınan vaka çalışmaları ve çıktılar öğrenciler, akademisyenler ve güncel literatürü gözden geçirmek isteyenler için yararlı olabilir (Abidin, 2018: xix).

2010'larda basın çevrelerinde internet şöhreti etrafında yapılan tartışmalar sadece belirli bir ünlü türüne odaklanmış vaziyetteydi. Bu ünlü türünü günümüzde Fenomen (The Influencer) olarak adlandırıyoruz. Tam olarak

internette ünlü olan ve geçimlerini internetten sağlayanları tanımlamada kullanılan bir kavramdır (Abidin, 2018: 1). Ayrıca, Abidin, çalışmasında Fenomen kavramını tanımlarken geleneksel şöhret, sıradan insanların şöhreti, Reality Tv şöhreti, izleyici- şöhret ilişkileri, kendin yap şöhreti, mikro şöhret kategorilendirmelerinin de bir özetini sunuyor. Böylelikle şöhret kavramının seyrine de bir bakış atmaktadır (Abidin, 2018: 18).

Abidin'in çalışmasında yer alan sosyal medya fenomenleri pek çok farklı kategorilerde ele alınmışlardır. Ancak çalışmamız bakımından Abidin'in örneğinden çıkarılacak en önemli sonuç uygulanan yeniden üretim teknikleridir. Farklı fenomenlerin farklı sosyal medya paylaşımlarının yeniden üretilmiş örnekleri bu bakımdan değerlidir. Tekniğinin nasıl uygulanabileceği noktasında somut birer örnek durumundadırlar. Yeniden üretim için örnek olabilecek anonimleştirme biçimleri ise aşağıdaki tabloda şu şekilde yer almaktadır:

Tablo 1. Crystal Abidin’in yeniden üretim biçimleri.

1		Abidin’in bloglarında ve sosyal medya platformlarında reklam alanı satan fenomenleri incelemede kullandığı yeniden üretim örneği.
2		Abidin’in ticari olarak kullanılan moda bloglarını incelemede kullandığı yeniden üretim yöntemine bir örnek.
3		Abidin’in bir sosyal medya kullanıcısının canlı yayında izleyicilerden gelen çeşitli emojilerini ve yorumları incelemek üzere oluşturduğu yeniden üretim biçimi.
4		Abidin’in Snapchat paylaşımlarının görüntüleme sayısı gibi metriklerini içeren öğelerin yeniden üretimini içeren görsel.

Kaynak:

Abidin, C. (2018). Internet Celebrity: Understanding Fame Online (Society Now). Emerald Publishing Limited. 101-149.